

Evaluering av prosjektet Vardø Restored

Vigdis Nygaard

Prosjekttittel: Evaluering av prosjektet Vardø Restored
Institusjon: NORCE, Samfunn
Oppdragsgiver(e): Vardø kommune
Rapportnr.: 5
ISBN: 978-82-8408-015-4
Antall sider: 62
Publiseringsmnd.: Mai
Bildegtekst og kreditering: Vardø, Vigdis Nygaard

Forord

Vardø kommune har i samarbeid med Finnmark fylkeskommune og Riksantikvaren tatt initiativ til å evaluere prosjektet Vardø Restored. Vardø Restored tar utgangspunkt i førkrigsbebyggelsen i Vardø og hvordan disse kulturminnene kan istandsettes og utvikles som en verdi for stedsutviklingsarbeid og brukes i næringsaktivitet. Prosjektet har en sterk forankring i lokalsamfunnet og setter befolkningen i sentrum for aktivt mobiliseringsarbeidet.

Prosjektet er gjennomført i perioden 2012–2016 med finansiering fra Riksantikvarens tilskuddsordning verdiskapingsprogram på kulturminneområdet, kapittel 1429 post 77, og med samfinansiering av midler fra Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune, samt private midler og egenfinansiering. Prosjektet har som hovedmål å utvikle en modell for stedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling.

Anbudet på evalueringen ble lyst ut på Doffin i august 2018, og Norut sitt tilbud ble akseptert i oktober. Datainnsamlingen har foregått fra november 2018 og ut på nyåret 2019. Norut ble innfusjonert i NORCE 1. april 2019, og rapporten utgis derfor som en NORCE-publikasjon. Evalueringen er gjennomført av seniorforsker Vigdis Nygaard ved Norut/NORCE med bistand fra Marianne Pedersen, Kreativ Industri, som har skrevet delkapittelet om kulturminnevern i Norge.

Vi vil takke alle som har bidratt med informasjon og tanker rundt Vardø Restored.

Alta, mai 2019

Vigdis Nygaard
Prosjektleder

Innhold

Forord	2
Sammendrag	4
1. Innledning	7
2 Metode	13
3 Evalueringstema	17
4 Utviklingen av prosjektet	22
5 Evalueringstema I: Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid	30
6 Evalueringstema II: Bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling	44
7. Evalueringstema III: Videre lokalsamfunnsarbeid	55
Referanser	60

Sammendrag

Denne evalueringen tar for seg gjennomføringen og resultatene av prosjekt Vardø Restored som ble gjennomført i tidsrommet 2012–2016. Prosjektet tar utgangspunkt i den gjenværende førkrigsbebyggelsen i Vardø, og hvordan disse kulturminnene kan istandsettes og utvikles som en verdi for stedsutviklingsarbeid og brukes i næringsaktivitet. Prosjektet har en sterk forankring i lokalsamfunnet og setter befolkningen i sentrum for aktivt mobiliseringsarbeidet.

Prosjektet er finansiert over Riksantikvarens tilskuddsordning verdiskapingsprogram på kulturminneområdet, kapittel 1429 post 77, og med samfinansiering av midler fra Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune, samt private midler og egenfinansiering. Prosjektet har hatt som hovedmål å utvikle en modell for stedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling.

Evalueringen ser på om prosjektet Vardø Restored utvikles innenfor de rammene og forutsetningene som følger av ambisjonene for kulturminneforvaltningens verdiskapingsarbeid, særlig slik dette kommer til uttrykk i mål og kriterier for tilskuddsordningen verdiskaping på kulturminnefeltet. Derne ser evalueringen på Vardø Restored som et enkeltprosjekt og vurderer gjennomføring og resultat opp mot de målene som var satt i prosjektbeskrivelsen og søknaden om finansiering. Evalueringen konsentrere seg om tre evalueringstema:

1. Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid i prosjektet
2. Prosjektets bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling
3. Grunnlag for videre lokalsamfunnsarbeid i Vardø

Prosjektet har vært forankret hos Varanger museums avdeling i Vardø, og har ansatt en prosjektleder. En styringsgruppe har fungert som retningsgivende for prosjektet som har hatt fire innsatsområder:

- Prosjektledelse med planlegging og strategisk arbeid som omfatter veiledning og bistand med prosjektsøknader for huseiere
- Håndverk med kursing i antikvarisk istandsetting av kulturhistoriske verdier
- Formidling av resultater og medvirkning gjennom mobilisering
- Næringsutvikling i istandsatte hus og næringsbygg

Prosjektet har vært viktig for å bygge kunnskap og forståelse rundt førkrigsbebyggelsen i Vardø, og skape engasjement rundt disse kulturminnenes rolle i stedsutvikling. Prosjektet har hatt en ramme på 8,7 millioner som er bevilget fra statlig, regionalt og kommunalt nivå og har samtidig utløst tilskudd fra ulike offentlige virkemiddelordninger til antikvarisk istandsetting av bygg på ca. 20 millioner. Disse virkemidlene forutsetter egenandeler og

eget arbeid fra private huseiere som har utløst et tredobbelt beløpet til istandsetting av bygningsmassen i Vardø og delvis i Varangerfjordområdet.

Prosjektet har lyktes godt i å skape arenaer for mobilisering i lokalsamfunnet og lagt til rette for aktiviteter hvor befolkningen kan engasjere seg og delta aktivt. Det er utviklet en dialogbasert metode for å komme i kontakt med og drøfte løsninger med huseiere av eldre bygg. Denne kontakten bygger på at tillitt utvikles over tid og gir resultater i form av større kunnskap og forståelse for kulturminnenes verdi. Prosjektet har rådgitt et stort antall bygningseiere og bistått med søknader som har utløst millioner fra Kulturminnefondet, Riksantikvaren, fylkeskommunen og UNI-stiftelsen.

Videre har prosjektet bidratt til å bygge opp håndverkskompetanse i Vardø og Varanger gjennom kursing i antikvarisk istandsettelse slik at restaureringsarbeid gjøres på en forskriftsmessig måte som tar vare på byggene for ettertiden.

Prosjektet har hatt en omfattende formidlingsaktivitet på lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå, og brukt nye og tidsriktige formidlingsformer for å nå ulike målgrupper. I dette arbeidet har Vardø Restored knyttet til seg sterke fagmiljøer og ressurspersoner ved Arkitektur og designhøgskolen i Oslo som har bidratt til å heve kvaliteten på dokumentasjons- og formidlingsarbeidet. Vardø Restored sin nettverksbygging mot kultur- og kunstfeltet har vært en stor berikelse for prosjektet og for å vise hvilke verdier og mulighetsrom som finnes i de gamle byggene i Vardø for lokalbefolkningen og andre.

Mange av de kreative sidene ved prosjektet som har vært en viktig faktor for prosjektets suksess, har samtidig vært vanskelig å kombinere med god prosjektstyring. Dette ser vi særlig i forhold til styringsgruppas manglende rolle som styrende for prosjektets utvikling. Rapporteringsutfordringer har hatt konsekvenser for prosjektets økonomistyring og likviditet da de fleste midlene først ble utbetalt på slutten av prosjektperioden. Vardø Restored har tidvis hatt stillstand i gjennomføringen av tiltak pga. stor arbeidsbyrde med «sideaktiviteter». Prosjektledelsen har måttet prioritere aktiviteter med større økonomisk handlingsrom, noe som har gått ut over andre planlagte tiltak i prosjektet.

Vardø Restored har også hatt aktiviteter hvor målene i begrenset/noen grad er nådd, men hvor en ikke har kommet helt i mål ved prosjektets slutt. Et slikt område er å skape næringsaktivitet i restaurerte bygg. Her har en oppnådd noe, og klart å få noen bygg i slik aktivitet, men det finnes andre hvor en ikke har klart å finne egnede bruksområder. Kommunal plan for kulturminner er også et eksempel på et tiltak som ikke kom helt i mål i prosjektperioden.

Prosjektets har bidratt et stykke på vei med å styrke den regional samhandling mellom aktørene. Gjennom styringsgruppa og det finansielle partnerskapet er det utviklet mye kunnskap om hvordan kulturminner kan brukes i verdiskapingsprosjekter i en

stedsutviklingskontekst, men dette har i begrenset grad ført til endringer i samhandlingsmønstre mellom ulike regionale aktører eller utvikling av nye samarbeidsløsninger.

Vardø Restored sitt hovedmål var å utvikle en modell for stedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling. Dette er et svært ambisiøst mål, og vi vil hevde at arbeidsmetodikken med å gå i dialog med huseiere og å lage et system for faglig og finansiell støtte, er godt utviklet og kan stå som en modell som kan overføres til andre steder. Det er vunnet mye erfaringer som andre kan lære av.

Den store utfordringen med Vardø Restored er som veldig mye annet prosjektarbeid å få til en overgang fra en tidsbegrenset prosjektgjennomføring til å forankre arbeidet i mer langsiktige strukturer slik at kunnskapen kan videreføres i framtidig lokalsamfunnsarbeid. Slikt arbeid må forankres lokalt og regionalt. Arbeidet med kulturminneplan har gitt Vardø kommune et styringsmiddel og mulighet til å løfte satsing på lokalsamfunnsutvikling og i andre planprosesser. Varanger museum peker seg ut som et sentralt knutepunkt for videreføring av arbeid med kulturminner, og særlig i koblingen mot reiselivet.

Regionreformen åpner for overføring av ansvar og virkemidler til regionalt nivå, også innenfor kulturminnefeltet, samtidig som dette må ses i sammenheng med en regionnivåets styrkede rolle som samfunnsutvikler. Dette åpner for en mer målrettet satsing på kulturminner i lokalsamfunnsarbeidet, men fordrer også at dette arbeidet kobles tettere til andre sektorer for sektorovergrepene satsinger. I dette arbeidet kan de dialogbaserte metodene som er utviklet gjennom Vardø Restored overføres til nye arenaer og skape engasjement.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Hvordan kan ivaretagelse og formidling av kulturminner brukes som verktøy i steds- og lokalsamfunnsutvikling og være en faktor i regionalt utviklingssamarbeid? Dette er spørsmål som søkes besvart gjennom evaluering av prosjektet Vardø Restored som ble gjennomført i tidsrommet 2012–2016.

Vardø er den eneste byen i Finnmark hvor det fremdeles finnes en samlet bebyggelse av hus fra før krigen. Resten av Finnmark ble bombet eller brent med tyskeres tilbaketrekning på slutten av krigen. Etter dette har Vardøsamfunnet i flere omganger opplevd kriser knyttet til fiskeriene og nedleggelse av statlige arbeidsplasser med påfølgende utflytting og nedgang i folketall (Nygaard mfl. 2009). Stor fraflytting har ført til at mange eldre hus blir stående tomme uten beboere og aktivitet, og på grunn av den lave etterspørselen og prisene på boliger har det vært små incentiv til å holde bygningene ved like. Vardø Restored tar utgangspunkt i at disse bygningene er viktige kulturminner som forteller mye om Vardøs historie og kulturelle verdier, og er en ressurs for eierne og lokalsamfunnet. Ved å skape engasjement og bistå huseiere med å søke om midler til antikvarisk istandsetting av husene, ønsket prosjektet å skape stolthet rundt byens arkitektur og særpreg. Videre skulle en gjennom prosjektet bygge opp kompetanse i antikvarisk bygningsvern, og få i stand næringsaktivitet i restaurerte hus. Gjennom arbeidet skulle det skapes nye møteplasser og samarbeidskonstellasjoner som på sikt kan bidra til verdiskaping, lokal samfunnsutvikling og stolthet i Vardøsamfunnet.

Prosjektledelsen har vært lagt til Varanger museum som eies av kommunene i Varanger. Prosjektet har hatt som mål å utvikle en modell for stedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling. Prosjektet har hatt fire innsatsområder:

- Prosjektledelse med planlegging og strategisk arbeid
- Håndverk med kursing og istandsetting av kulturhistoriske verdier
- Formidling og medvirkning
- Næringsutvikling

Prosjektet Vardø Restored er muliggjort gjennom samfinansiering fra statlige, regionale og kommunale offentlige aktører. Den statlige virkemiddelordningen gjennom Riksantikvaren har hatt som forutsetning at midlene ble matchet med regionale og kommunale virkemidler som medfinansiering. I tillegg har prosjektet utløst andre offentlige virkemidler, private midler hos huseiere og næringsaktører, og vært knyttet til ulike kunst- og kulturprosjekter med annen ekstern finansiering.

1.2 Verdiskaping på kulturminneområdet

Med bakgrunn i NOU 2002:1 *Fortid former framtid* og Stortingsmelding nr. 16 (2005–2006) *Leve med kulturminner*, vokste et ønske om at kulturminner og kulturmiljø i større grad skal brukes som ressurs i utvikling av levende lokalsamfunn og som grunnlag for ny næringsutvikling. Det var behov for å utvikle et program som kunne se på hvilke samfunnsverdier og –gevinster som kan realiseres ved å ta vare på og bruke kulturminner, og hvordan ulike aktører kan samhandle for å øke gevinstpotensialet. Med Riksantikvaren som koordinator ble det utviklet et **Verdiskapingsprogram på kulturminnefeltet** (2006–10) som hadde som hovedmål:

Å medvirke til at kulturarven brukes som en ressurs i samfunnsutviklingen

Delmål 1: Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.

Delmål 2: Ta bedre vare på kulturarven.

Delmål 3: Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

I programperioden ble det gjennomført 11 pilotprosjekter hvor Hamningberg i Båtsfjord kommune var ett av prosjektene.

Nordlandsforskning og Telemarksforskning var ansvarlig for følgeforskningen av verdiskapingsprogrammet, jf. NF-rapport nr. 5/2011. Følgeforskerne introduserer begrepet den brede verdiskapinga - om sammenhengene mellom miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk verdiskaping. Følgeforskerne definerer disse begrepene, gir forslag til indikatorer og indikatorområder og angir noen suksessfaktorer. I rapporten heter det blant annet:

Med omsyn til den breie verdiskapinga, viser evalueringa en tydelig samanheng mellom dei ulike elementa i verdiskapingsomgrepet. Økonomisk verdiskaping bidrar til miljømessig, sosial og kulturell verdiskaping, samtidig som miljømessig, sosial og kulturell verdiskaping er sentrale og grunnleggande føresetnader for økonomisk verdiskaping.

I Riksantikvarens egen sluttrapport: Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern (2011) oppsummeres følgende resultater:

Kulturminner er ressurser som skal brukes, og verdiskapingsprogrammet har skapt økt interesse hos eiere, næringsliv, kommuner og andre utviklingsaktører. Feltet har fått bedre innpass på regionale og lokale utviklingsarenaer og bedre forankring i planer. Kulturminnebasert verdiskaping har blitt et tema i utviklingsstrategier, stedsutvikling og næringsutvikling, bl.a. reiseliv. Dette gir

økt oppslutning om og ressurser til å ta vare på kulturminner. Programmet har bidratt til tydelig å markere kulturminneforvaltningens posisjon og relevans i utviklingssammenhenger. Samtidig har det bydd på utfordringer knyttet til organisering, rolleavklaring og kompetanse.

Riksantikvarens rapport anbefaler om at fylkeskommunen må «ta den regionale lederrollen i arbeidet med kulturminnebasert verdiskaping». Om kommunenes rolle heter det:

Kompetanse og kapasitet i kommunene er imidlertid en flaskehals. Regionalt samarbeid og samarbeid med museene har vært gode måter å løse dette på i prosjektene. ... Den lokalpolitiske forankringen og koplingen til kommunale planer og virkemidler er nødvendig... Kommunen bør støtte og veilede eiere, bedrifter og frivillige som tar verdiskapingsinitiativ..

I Riksantikvarens rapport for åra 2012–2015 Kulturarens samfunnsnytte uttales det at region- og kommunereformen

...kan skape bedre mulighet for å integrere kulturminnefeltet i utviklingsarbeid lokalt og regionalt. Gjennom (...) satsingen kulturminner i kommunene bidrar Riksantikvaren til at kommunene får økt kunnskap om kulturminnene, og prioriterte kulturminner og kulturmiljøer innarbeides i kommunale planer. Dette danner et godt grunnlag for at kommunene kan aktivisere kulturarvsressursene i samarbeid med eiere, næringsliv og frivillige. I Sverige og andre land legges det stor vekt på det regionale nivåets samordningsfunksjon og bedre tilpasning til næringspolitikk og regional utvikling.

Riksantikvarens rapport framhever også den antikvariske håndverkskompetansen må styrkes, og at det er behov for at kulturminnesektoren samarbeider tettere med næringslivet.

I 2013 kom Stortingsmelding nr. 35 *Framtid med fotfeste* hvor det slås fast at verdiskapingsarbeidet skal videreutvikles, men ikke som en større programsatsing. Arbeidet ble videreført som en tilskuddsordning med reduserte ressursrammer sammenlignet med programperioden, nå med årlige bevilgninger fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren. Departementet ønsket at ordningen skulle:

- *videreutvikle satsingen på verdiskaping med utgangspunkt i kultur- og naturarven*
- *stimulere til at fylkeskommunene og Sametinget tar en lederrolle i verdiskapingsarbeidet og legger til rette for en god samordning av relevante virkemidler regionalt*
- *utrede hvordan verdien av kulturminnene kan konkretiseres, og synliggjøre hva som er kulturminnenes direkte og indirekte bidrag til menneskelig velferd og*

utvikling. Utredningen bør bygge på erfaringer fra verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet og eventuelle nordiske erfaringer

I Riksantikvarens rapport (2015) står det:

Riksantikvaren har lagt til grunn at målene for programperioden (verdiskaping, bevaring av kulturarv og kunnskap) fortsatt skal gjelde for verdiskapingsarbeidet. I perioden 2012-15 er det lagt vekt på å styrke fylkeskommunenes og Sametingets rolle som koordinator og regional utviklingsaktør. Å kople kulturminne- og utviklingskompetansen i regionene er en suksessfaktor for godt verdiskapingsarbeid. Vi har stilt krav om forankring i regionale planverk og om medfinansiering. Et prioritert mål har vært å støtte opp under kommunenes kulturminneforvaltning. Vi har også hatt ambisjon om å bedre samordningen mellom verdiskapingsarbeidet og andre arbeidsfelt i kulturminneforvaltningen.

For kulturminneforvaltningen er det viktig å synliggjøre kulturminnefeltets betydning for samfunnet og ved dette skapes økt engasjement og ansvar for å ta kulturminnene i bruk i samfunnsutviklingen samtidig som kulturminnearbeidet får mer legitimitet.

I årene 2012 til 2019, unntatt i 2016, har Riksantikvaren oppfordret fylkeskommunene og Sametinget til å fremme verdiskapingssøknader fra regionene. Formuleringene rundt ordningen har variert noe fra år til år, men hovedprinsippene ligger fast. Vi har valgt å vise hvordan dette uttrykkes i Klima- og miljødepartementets rundskriv T-1/14, det året Vardø Restored startet som hovedprosjekt.

Målet med ordninga er å stimulere til at kulturminner og kulturmiljø blir tekne i bruk i utvikling av lokalsamfunn og som grunnlag for miljøvis, økonomisk, sosial og kulturell utvikling.

Midlane skal nyttast til satsingar som tydeleggjer og integrerer kulturminnefeltet i lokal og regional utvikling og som samstundes siktar mot ei koordinert og langsiktig forvaltning av kulturminne og kulturmiljø. Samhandling med aktørar og verkemiddel som støtter opp om dette vil bli prioritert. Det skal leggjast vekt på prosjekt som ser kulturarv og naturverdiar i samanheng og som involverer eigarar, bedrifter, frivillige, styresmakter og institusjonar for utvikling lokalt og regionalt. Det er ein føresetnad at fylkeskommunane og kommunane er aktive deltakarar.

Det var denne muligheten som førte til at prosjektet Vardø Restored ble initiert av frivillige krefter og småskala kulturnæringsbedrifter. I samarbeid med Vardø kommune og Finnmark fylkeskommune ble det fremmet en søknad til Riksantikvaren om tilskudd over statsbudsjettet, kapittel 1429 post 77, verdiskaping på kulturminnefeltet.

1.3 Kulturminneforvaltningen i Norge – organisering og myndighetsfordeling

Før vi går nærmere inn på prosjektets organisering kan det være nyttig å først se nærmere på hvordan kulturminnevernet i Norge er organisert, og hvordan ansvar og funksjoner er fordelt mellom nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå. Vi vil spesielt nevne de regionale aktørene

Statlig kulturminneforvaltning. Klima- og miljødepartementet er ansvarlig for kulturminnefeltet. Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning, forvalter kulturminner av nasjonal verdi, og iverksetter kulturminnepolitikken som er vedtatt av Storting, regjeringen og departementet. Riksantikvaren har også et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner. I forbindelse med regionreformen er det foreslått å flytte flere oppgaver fra Riksantikvaren til regionene. Immaterielle kulturminner forvaltes av Kulturdepartementet og Kulturrådet håndterer tilskudd. Kulturrådet støtter tiltak om blant annet informasjon og bevisstgjøring, samt utvikling og videreføring av kompetanse og kunnskap i og om immateriell kultur.

Regional og samisk kulturminneforvaltning. Fylkeskommunene og Sametinget ivaretar de samlede interessene knyttet til faste kulturminner i plan- og utbyggingsaker, og skal bistå kommunene slik at arealbruken ikke kommer i konflikt med bestemmelsene i kulturminneloven. Sametinget har ansvar for alle samiske kulturminner i Norge. Fylkeskommunene og Sametinget har avgjørelsesmyndighet i saker som angår kulturminner og har innsigelsesmyndighet i plansaker. De kan vedta midlertidig fredning etter kulturminneloven, førertilsyn med fredete kulturminner, og har også ansvaret for å tildele økonomiske tilskudd til skjøtsel og vedlikehold av freda og verneverdige kulturminner, samt å tilby veiledning til eiere av fredete bygg. Fylkeskommunene og Sametinget registrerer kulturminner i forbindelse med utbygginger og annen virksomhet som kan komme i konflikt med kulturminneloven. I tillegg har de ofte registreringsprosjekter for å få oversikt over kulturminner innen enkelte felt. Sametinget og Finnmark fylkeskommune har også et formidlingsansvar og bidrar til flere formidlingsprosjekter, hvor blant annet tilrettelegging med skilting og synliggjøring av kulturminner er sentralt. Fylkesmennene ivaretar kulturminner både innenfor sitt arbeid med kulturlandskap og miljøspørsmål, og driver skjøtsel og oppsyn av kulturminner innenfor nasjonalparkene. Tromsø museum - Universitetsmuseet har ansvar for utgravninger og undersøkelser av arkeologiske kulturminner i Nord-Norge nord for Rana, inkludert berørte kulturminner under vann. Museet har også status som sjøfartsmuseum og foretar marinarkeologiske undersøkelser. I samarbeid med Riksantikvaren, fylkeskommuner, Sametinget og kommuner samt private tiltakshavere, forbereder og gjennomfører museet utgravninger i forbindelse med søknader om dispensasjon fra kulturminneloven.

Kommunal kulturminneforvaltning. Kommunene er plan- og bygningsmyndighet og kan bruke plan- og bygningsloven som verktøy for å gi kulturminner bevaringsstatus. Kommunene er ansvarlig for at nødvendig arealplanlegging finner sted og at kulturminneinteresser innarbeides i planene. Riksantikvaren har satt som mål at 90 % av kommunene skal ha stadfestet kulturminneplaner innen 2020.

Museene som forvaltere. Museene i Finnmark har en fordeling av ulike ansvarsområder seg imellom, med samisk og kvensk kultur, kystkultur, gjenreising og bergkunst som hovedområder. Mange museer forvalter store bygningsmasser med fredete og verneverdige bygg. Museene har en viktig rolle som formidlere av kulturminner og kulturlandskap, og i overvåking og tilrettelegging. Varanger museum er et interkommunalt selskap eid av de tre kommunene Sør-Varanger, Vadsø og Vardø. Selskapets formål er å organisere innsamling, bevaring, forskning og formidling av kulturhistorien i Øst-Finnmark, og ha ansvar for drift og forvaltning av de samlinger og anlegg som inngår i porteføljen. Museet har 20 fast ansatte medarbeidere, og forvalter rundt regnet 60 kulturhistoriske eiendommer. De viktigste fagfeltene ved avdelingen i Vardø er trolldomsprosessene på 1600-tallet, pomorhistorie, partisanhistorie og byhistorie for Vardø.

2 Metode

2.1 Metodisk tilnærming

I evalueringen av prosjektet Vardø Restored har vi to innganger. Vi vil først ha et fokus på hvorvidt prosjektet Vardø Restored utvikles innenfor de rammene og forutsetningene som følger av ambisjonene for kulturminneforvaltningens verdiskapingsarbeid, særlig slik dette kommer til uttrykk i mål og kriterier for tilskuddsordningen verdiskaping på kulturminnefeltet, kapittel 1429 post 77, jf. redegjørelsen foran i pkt. 1.2.

Dernest vil vi se på Vardø Restored som et enkeltprosjekt og vurdere gjennomføring og resultat opp mot de målene som var satt i prosjektbeskrivelsen og søknaden om finansiering. Disse målene er nærmere redegjort for i pkt. 3.2. Det betyr at vi vil ha et fokus på om prosjektet bidrar til å realisere de mål som var satt ved oppstarten og innsatsområder som fremkommer i søknadene og eventuelt tar inn over seg eventuelle endringer i krav fra finansisørene.

I utlysningen av oppdraget har oppdragsgiverne ønsket vurderinger knyttet til arbeidsmetoder og aktørsamarbeid i prosjektet, prosjektets bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling, og om grunnlaget for videre lokalsamfunnsarbeid i Vardø. Vi skal komme tilbake til hvordan vi forstår disse evalueringstemaene i neste kapittel. Her vil vi kort gjøre oss noen refleksjoner rundt hvilken type evaluering som faktisk etterspørres gjennom bestillingen. I evalueringslitteraturen (Sverdrup 2001) skiller en gjerne mellom den **beslutningsorienterte** retningen hvor hensikten med evalueringsanalyser er å måle effekter av et program/prosjekt opp mot dets målsetninger. Resultatene fra analysene skal bidra til begrunnet beslutningstaking omkring et program eller prosjekt, samt å forbedre framtidig beslutningstaking. Evalueringen må involvere de som har vært med på å utvikle og styre prosjektet, og har myndighet til å fatte beslutninger om framtidig utvikling. Konseptet er basert på mål-middel-rasjonalitet. Den **brukerorienterte** retningen har brukerne i fokus, og er preget av en nedenfra og opp tilnærming. Evalueringen skal være nyttig for brukerne og disse må involveres i evalueringsprosessen. Den **proessorienterte** retningen er orientert mot innsikt, forståelse og læring. Den er opptatt av hvordan en kan forbedre en innsats underveis i en prosess, og det er særlig organiseringen av prosjektet som står i fokus, blir analysert og vurdert. Et viktig poeng er at denne formen for evaluering skal kunne beskrive, og i mange sammenhenger også påvirke et prosjekts gang, retning og innhold underveis i prosjektperioden. Til slutt har vi **målfrie** evalueringer som nedtoner betydningen av mål, og hvor evaluatoren ikke har presis kjennskap til hva prosjektet egentlig skal produsere.

Det er ikke alltid en evaluering utelukkende hviler på en av disse retningene, men gjerne en kombinasjon av to eller flere. Slik vi forstår det tilsier tidsaspektet med Vardø Restored at det som samfinansierende prosjekt ble påbegynt i 2012 og avsluttet i 2016. Det må påpekes at Vardø Restored som organisasjon både eksisterte før 2012 og etter at

prosjektperioden var over. I 2018 ble det også omgjort til aksjeselskapet Restored. Men det er altså Vardø Restored som prosjekt vi vil evaluere. Enkelte aktiviteter er videreført etter prosjektperioden, og nye har kommet til, men dette omfattes altså ikke av evalueringens del 1 (Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid) eller del 2 (Prosjektets bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling). Derimot kan det være aktuelt å trekke dette inn i evalueringens del 3 (Grunnlag for videre lokalsamfunnsarbeid i Vardø).

Ved å evaluere dette som et avsluttet prosjekt vil det være mest naturlig å benytte en beslutningsorientert retning hvor mye av fokuset vil dreie seg om organisering og måloppnåelse innenfor prosjektperioden. At Restored as fremdeles virker i lokalsamfunnet, tilsier at det også er relevant å bruke en prosessorientert tilnærming. Dette kommer særlig til uttrykk i oppdragsgivers ønske om at evalueringen skal danne grunnlag for framtidig lokalsamfunnsarbeid i Vardø. Det er altså behov for kunnskap som kan bidra til læring og forståelse blant de som har vært involvert i prosjektet, og hvordan dette kan tas videre i en ny fase hvor det også må fattes beslutninger. Som evaluator er ikke dette helt uproblematisk da metode og målekriterier for et tidsavgrenset og avsluttet prosjekt vil være forskjellig fra vurderinger av pågående initiativ. Vårt hovedfokus vil derfor være å gjennomføre en tradisjonell evaluering av et tidsbegrenset prosjekt. En mindre del av evalueringen vil forsøke å si noe om hvordan erfaringene fra prosjektarbeidet kan danne grunnlag for videre satsing med steds- og lokalsamfunnsutvikling i Vardø.

Vardø Restored er som de fleste prosjektene i verdiskapingsprogrammet og tilskuddsordningen nært knyttet til konteksten, historien og kulturen rundt stedet kulturminnene befinner seg på. De er stedbundne, men å utvikle kulturminnene i en verdiskapingsprosess må også tilpasses utviklingen i samfunnet i nyere tid. Et viktig bakteppe for prosjektet i Vardø er den store demografiske endringen med stor utflytting av innbyggere etter krisa i fiskeriene og nedlegging av statlige arbeidsplasser. Dette medførte mange tomme hus og verditap i boligmarkedet samt lite incitament for å vedlikeholde boligmassen. Vardø Restored har derfor hatt en utvidet forståelse av verdiskapingsbegrepet hvor økt bevissthet rundt kulturhistorie, identitet og stolthet rundt stedbundet kunnskap skal mobilisere huseiere og lokalbefolkningen til sosial verdiskaping. Dette er i tråd med Telemarkforskning og Nordlandsforsknings forståelse av verdiskapingsbegrepet slik det kommer fram i følgeevalueringen av Verdiskapingsprogrammet (Magnussen mfl. 2011).

Tiltakene er forankret lokalt, og eiere av hus med kulturhistorisk verdi og næringsaktører er koblet på. Vi tolker det derfor som ønskelig at evalueringen også skal ha et fokus på hvilke lokale samfunns effekter prosjektet har hatt både blant de som er direkte involvert (blant annet huseiere og næringsaktører) og de som på andre måter blir påvirket av prosjektet og det resultatene. Vi tenker her særlig på hvordan prosjektet har bidratt til mobilisering og nettverksbygging både innad i Vardø-samfunnet og ved å koble på eksterne miljøer.

I dette arbeide er det naturlig å trekke inn andre faglige perspektiver som omhandler lokalsamfunnsutvikling og stedsutvikling. Dette åpner for å se prosjektet som et bidrag inn i av en større prosess med å gjøre Vardø som trivelig og attraktivt sted for innbyggere og besøkende. Dette handler om å aktiv gripe inn for å utvikle stedets sosiale, kulturelle eller fysiske kvaliteter (Teigen & Lønning 2010). Stedsutvikling rommer en lang rekke tema som er avgjørende for å skape livskraftige lokalsamfunn. Temaene kan gjøres til gjenstand for planlegging og strategisk politikktutforming gjennom kommunal planlegging eller utviklingen kan skjer som en miks av andre intenderte og uintenderte prosesser og dynamikker. Blant annet kan formelle krav rundt kommunale planprosesser utfordre viktige forutsetninger for engasjement rundt prosjektrettet arbeid som kreativitet og inkludering av ildsjeler (Førde & Ringholm 2015).

2.1 Kilder

Datagrunnlaget for denne evalueringen er gjennomførte intervjuer med sentrale prosjektaktører som prosjektleder og prosjektmedarbeider, representanter som har sittet i styringsgruppa, inklusive to av lederne. Videre er grunnfinansiørene av prosjektet Vardø Restored intervjuet (FFK, Riksantikvaren og kommunen), og en av de viktigste tilskuddsforvalterne, Kulturminnefondet. Vi har snakket med to viktige samarbeidsaktører i det eksterne nettverket til Vardø Restored, og intervjuet en håndfull huseiere som har fått bistand til å søke om midler til antikvarisk restaurering av sine hus. Intervjuene er hovedsakelig gjennomført i Vardø, men også over telefon. Vi har valgt å ikke omtale noen av prosjektaktørene og samarbeidspartene ved navn, men med deres rolle i prosjektet.

Evaluators hatt tilgang til prosjektrelevant dokumentasjon som søknader om finansiering, beslutningsvedtak, styringsgruppeprotokoller, korrespondanse mellom aktørene, rapporteringer, presentasjoner samt dokumentasjonsarbeid på papir og film/media og medieoppslag om prosjektet og tilgrensede aktiviteter.

Videre har vi hatt tilgang på lister over søknader og innvilgninger til antikvariske prosjekter finansiert fra ulike virkemiddelaktører som Riksantikvaren/Finnmark fylkeskommune, Kulturminnefondet og UNI-stiftelsen.

Vi har brukt nettsaker og publikasjoner fra Riksantikvaren som omhandler verdiskapingsarbeid på kulturminneområdet, både sluttrapport fra programperioden (2011) og oppsummering av resultater og erfaringer fra årene etter programperioden (2015) samt rundskriv fra Klima- og miljødepartementet som sier noe om årlige prioriteringer i virkemiddelordningen som forvaltes av Riksantikvaren. Vi har hatt tilgang på forskningslitteratur som blant annet har evaluert virkemiddelprogrammet på verdiskapingsområdet, og andre rapporter som har tatt for seg ulike sider ved verdiskapingsbegrepet, og verdiskapingens samfunnsnytte. Vi har også dratt nytte av litteratur på områder som stedsutvikling, lokal samfunnsutvikling, bolyst, planlegging, og næringsutvikling.

I tidsrommet 9.–11. april 2019 ble det gjennomført et seminar i Vardø og Vadsø om Kulturarv og mobilisering med underspørsmålet: Hvordan kan kulturminner og kulturhistoriske aktiviteter aktiveres i utviklingsarbeid? Arrangører var Riksantikvaren, Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune, og et resultat av et lenge planlagt avslutnings- og evalueringsarrangement for Vardø Restored. Utkast til denne evalueringsrapporten ble presentert i en egen evalueringsworkshop med diskusjon og tilbakemeldinger på prosjektet generelt og evalueringen spesielt. Innleggene og diskusjonene under seminaret har bidratt til å belyse mange tema som er relevante i forhold til deltema 3 (grunnlag for videre lokalsamfunnsarbeid i Vardø) i denne evalueringsrapporten. Nye tanker om muligheter for videre lokalsamfunnsarbeid er innarbeidet i etterkant av seminaret.

3 Evalueringstema

3.1 Oppdragsgivers beskrivelse

Initiativet til denne evalueringen er tatt av de offentlige finansørene av prosjektet; Riksantikvaren, Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune, og det er tre tema de særlig ønsker å løfte i evalueringen:

1. Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid i prosjektet
2. Prosjektets bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling
3. Grunnlag for videre lokalsamfunnsarbeid i Vardø

I dette kapitlet drøfter vi hvordan vi forstår disse temaene, og hvordan ulike tilnærminger kan bidra til å belyse dem.

Vi legger til grunn to viktige utgangspunkt for evalueringen. For det første, må Vardø Restored, som nevnt foran i pkt. 2.1 vurderes i lys av de generelle rammene og målene for verdiskapingsarbeidet, særlig slik de er kommet til uttrykk i rundskriv T-1. Derneft må prosjektet vurderes opp mot de konkrete mål, kriterier og forventninger som er definert og uttalt for Vardø Restored direkte. Innledningsvis i pkt. 1.2, er det redegjort for det første perspektivet. I pkt. 3.2 konsentrerer vi oss om målene for Vardø Restored konkret.

3.2 Prosjekt mål og tilskuddsbrev

Prosjektets hovedmål har hatt litt ulik ordlyd over prosjektets tidsperiode og varierer noe i de ulike søknads- og rapporteringsdokumentene. Vi har valgt å ta utgangspunkt i hovedmålet slik det er formulert i rapporteringsskjema til Riksantikvaren for prosjektets aktiviteter i 2014 (datert 12. mars 2015), etter første år av hovedprosjektet¹:

Vardø Restored skal utvikle en nasjonal modell for stedsutvikling med utgangspunkt i næringsaktører som eier kulturminner og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling.

Prosjektet har hatt fire innsatsområder:

- Prosjektledelse med planlegging og strategisk arbeid
- Håndverk med kursing og istandsetting av kulturhistoriske verdier
- Formidling og medvirkning
- Næringsutvikling

---

¹ Denne formuleringen gjengis i senere dokumenter hos finansørene, og gir uttrykk for at den er befestet som gjeldende for hovedprosjektperioden

Aktiviteter innenfor disse fire områdene skal altså bidra til å nå prosjektets mål. På sikt var det også ambisjoner om at Varanger museum skulle få en utvidet rolle som kompetansesenter for antikvarisk restaurering og rådgivning hvor prosjektets arbeid kan videreføres.

Riksantikvarens tilskuddsbrev til Vardø Restored sier noe om rammebetingelser og forventninger til prosjektet, og er et uttrykk for hvordan Riksantikvaren oppfatter at prosjektet følger opp krav og signaler fra den viktigste finansiøren underveis i prosjektet. Tilskuddsbrevene gir en mulighet til å påpeke forbedringspotensial og fremheve viktige milepæler og resultat. Riksantikvaren har blant annet understreket viktigheten av et godt samarbeid og partnerskap mellom prosjektet, museet, kommunen og fylkeskommunen.

Utvalgte momenter fra tildelingsbrevene vil bli sitert videre nedenfor der de kan bidra til å belyse styrker og svakheter ved prosjektgjennomføringen. De andre prosjektfinansiørene, Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune har ikke på samme måte gitt uttrykk for liknende forventninger i sine tildelingsbrev da disse utelukkende inneholder standardkrav knyttet til rapportering og utbetaling.

3.3 Evalueringstema I: Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid

Oppdragsgiverne etterspør en vurdering av arbeidsmetodene i prosjektet. Dette krever et tilbakeskuende blikk. Vi forstår det som et spørsmål om prosjektet har vært organisert på en optimal måte for å nå målene, og hvordan samhandlingen mellom de ulike aktørene og samarbeidspartene har vært i ulike deler av prosjektet. Dette dreier seg om organisering, struktur og samarbeidsrelasjoner, og en del av de elementene som i prosjektbeskrivelsen går under prosjektets innsatsområde 1: Prosjektledelse. Vi vil se på styringsgruppas sammensetning og rolle, mandat og forhold til prosjektledelsen. Videre vil vi drøfte hvordan styringsgruppas rolle utviklet seg over tid og ble formet av hyppige skifter i ledelsen.

Hvordan prosjektet har funnet sin form fra ide, forprosjekt til hovedprosjekt er et naturlig resultat av finansielle rammebetingelser og krav som stilles fra finansiørene. Den viktigste utløsende finansiør i denne typen prosjekter er Riksantikvaren, og det er derfor vesentlig å få belyst hvilke krav som stilles til samfinansiering gjennom partnerskap. Vi vil se på hvordan økonomiske og programspesifikke rammebetingelser har påvirket utviklingen og gjennomføringen av prosjektet. Vi har valgt å ha et spesielt fokus på finansiørenes krav om utarbeidelse av en kulturminneplan for Vardø kommune, og prosjektet Vardø Restored sin rolle i dette. Arbeidet med kulturminneplanen belyser ulike forventninger og krav fra prosjektledelsen og finansiørene.

Det tredje elementet vi vil se nærmere på er hvordan prosjektet utvikler en egen arbeidsmetodikk for å tilnærme seg huseiere, og bruker tidligere erfaring og kunnskap om virkemiddelordninger til å gi råd om finansiering av istandsettingsprosjekter.

Vi er også interessert i hvordan prosjektet kobler seg til ulike lokale nettverk. Det kan være næringsaktører innen reiseliv, opplevelser og festivaler, frivillig sektor, skoler osv. Vi er interessert i hvilket samarbeid som utløses med andre aktører i lokalsamfunnet, og hvordan disse samhandler til beste for gjennomføringen av prosjektet.

Til slutt ser vi på hvilke eksterne nettverk som er knyttet opp mot prosjektet; både gjennom samarbeid og tettere integrering ved at tilgrensede initiativ «hektes på» prosjektet. Det er særlig viktig å se på hvilke synergieffekter som eventuelt oppstår og hvordan kunnskap utveksles og deles gjennom nettverk. Tar prosjektet «nye veier» underveis i løpet? Vi er interessert i hvordan koblinger mot eksterne nettverk påvirket innholdet og gjennomføringen av prosjektet.

Prosjektets innsatsområde håndverk handler om hvordan håndverkstradisjoner kan bygges opp og videreføres hos næringsliv og andre ressurspersoner i Vardøsamfunnet. Dette dreier seg om å styrke kompetansen og rådgivningen til de som skal utføre arbeidet og bygge opp antikvarisk kompetanse. Vi vil undersøke hvordan en klart å knytte relevant håndverkskompetanse til prosjektet, og om gjennomførte kurs har hatt den ønskede deltakelsen og effekt. Vi vil vite om prosjektet har klart å bygge opp en lokalt basert håndverkskompetanse.

Innsatsområde næringsutvikling har som formål å styrke virksomheter som vil drive sine bedrifter i kulturhistoriske bygg og anlegg. Målet er å utvikle en forretningsmodell som tar i bruk kulturminneverdier som en integrert del av næringsvirksomhet. Innenfor dette innsatsområdet kreves arbeid mot huseiere, å skape engasjement og bistå med å søke midler til antikvarisk restaurering av hus. Har prosjektet klart å nå målgruppen, og hvilke erfaringer har huseiere med å delta i prosjektet? Videre vil vi undersøke om deltakelsen hatt synergieffekter og bedriftsøkonomiske gevinster, og om den har endret holdninger til kulturminner som deres mulighet til verdiskapning.

3.4 Evalueringstema II: Bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling

Vi vil gjøre en vurdering av om prosjektet kan sies å ha bidratt til lokal og regional utvikling i bred forstand, knyttet opp mot næring, innovasjon, miljø og sosiokulturelle effekter. Her vil vi trekke inn forskningslitteratur om samfunnsentreprenørskap, og kobling til stedsutvikling og kultur som drivkraft i lokalsamfunnsutvikling. Prosjektet ønsker å skape lokalt engasjement for kulturarven, styrke tilhørighet og bevissthet omkring felles historie.

Et ønske om å se på sammenhengen mellom prosjekt og lokal/regional utvikling i bred forstand vil møte noen metodiske utfordringer da det vil være umulig å isolere slike effekter i en årsak-virkning-modell. Hva vi som evaluator kan bidra med for å belyse slike sammenhenger er begrenset. Vi kan gjøre noen enkle analyser av hva prosjektets ulike aktører mener eller tror prosjektet har bidratt til lokalt og regionalt, men vi vil ha begrenset mulighet til å innhente slik informasjon fra andre utenfor prosjektet.

Her blir det også viktig å få vurdert prosjektets bidrag til sosial, økonomisk og kulturell verdiskaping, og bruke forskningslitteratur på disse temaene for å belyse ulike sider ved prosjektets resultater. Sosiale verdiskaping vektlegger utviklingen av en felles forståelse for å ta vare på kulturminner.

Økonomiske verdiskaping kommer først og fremst til uttrykk gjennom finansielle midler som prosjektet har utløst hos offentlige tilskuddsmyndigheter og private huseier. Vi vil samle informasjon fra offentlige tilskuddsmyndigheter supplert med intervjuer med huseiere og deltakende næringsaktører, og deres vurderinger om eventuelt økt omsetning, nye kunder og markeder. Har midlene styrket det lokale og regionale næringslivets overlevelsessevne i et ellers begrenset marked?

Den kulturelle verdiskapingen kommer til uttrykk gjennom mulighet til å formidle stedsbasert kunnskap til lokalbefolkningen, så vel som besøkende, og til å styrke fagkunnskapen om Vardøs historie og kulturarv. Det er derfor viktig å få kartlagt hvorvidt dette prosjektet har bidratt til å utvikle nye produkter, tjenester, kompetanse, samt sysselsetting i kultursektoren. Vi vil særlig se på om nye formidlingsmetoder er tatt i bruk, og om formidlingen flyttes ut fra museene til nye arenaer. Foregår det en samhandling mellom kulturinstitusjonene/museene og andre aktører i lokalsamfunnet?

Ved vurdering av hvorvidt prosjektet har bidratt til regional utvikling, må vi konsentrere dette til den informasjonen vi kan få ved å snakke med regionale og lokale aktører som er koblet til prosjektet. Vi vil se på hvordan prosjektet har knyttet seg opp mot regionale initiativ hvor Vardø inngår som et element i en større regional satsing.

Andre problemstillinger er om erfaringer og kunnskap fra dette prosjektet har fått betydning for forvaltning av kulturminner og kulturmiljø på lokalt, regionalt nivå? Har prosjektet gitt innsikt og kunnskap som har påvirket kulturminneforvaltningens samhandling mellom forvaltningsnivå?

3.5 Evalueringstema III: Grunnlag for videre lokalsamfunnsarbeid

Denne delen av evalueringen peker framover og har som hensikt å bruke kunnskap og erfaring fra prosjektet og evalueringen til videre arbeid i lokalsamfunnet. Med andre ord vil vi på bakgrunn av de funn som har framkommet fra evalueringen komme med noen mulige veier til hvordan resultater og erfaringer fra Vardø Restored kan tas videre.

Kunnskap om gjennomføringen av prosjektet må her kobles opp mot samfunnsvitenskapelig kunnskap om mobilisering og lokalsamfunnsutvikling som ressurs. Hvilke utviklingstrekk i samfunnet er det som påvirker lokalsamfunnet, og hvordan kan prosjektarbeid brukes for å skape engasjement og endre holdninger til stedet? Hvordan kan kunnskap om strategisk arbeid med lokalt utviklingsarbeid tas i bruk på nye måter?

4 Utviklingen av prosjektet

I dette kapittelet vil vi se hvordan prosjektet utviklet seg fra tidligere erfaringer med verdiskapingsprogrammet i Hamningberg, parallelt med et næringsutviklingsprosjekt i Vardø kommune, og over i et forprosjekt som la grunnlaget for hovedprosjektet. Dette vil være en form for kronologisk gjennomgang av hovedelementene der enkelte tema vil tas opp igjen senere og drøftes inn i lys av noen valgte tema og problemstillinger.

4.1 Forhistorien – erfaringer fra Hamningberg

Et av 11 pilotprosjekter i Verdiskapingsprogrammet var Hamningberg i Båtsfjord kommune med tittelen «Med varsomhet som forutsetning». Hamningberg var et av de største fiskeværerne i Øst-Finnmark rundt 1900, med Barentshavet rett utenfor og en viktig base for Pomorhandel med Russland over 200 år. Dette har satt sitt preg på bygda og byggeskikken med langstrakte russerboder i laftet tømmer med en annen lafteteknikk enn i Norge, men også varianter av typiske Varangerhus, sveitervillaer og gjenreisningshus. Hamningberg ble spart for tyskernes brenning, men vanskelige havneforhold førte til en gradvis avfolkning, og fra 70-tallet har bygda ikke hatt fastboende. Veien ut langs fylkesvei 341 er kun sommeråpen, og i sommerhalvåret våkner bygda til liv når huseiere feriere og turister kommer for å se den dramatiske naturen og det særpregede kulturmiljøet. Søknad til programmet ble initiert av Finnmark fylkeskommune med bistand fra lokale ildsjeler og forskere, og da Hamningberg ble tatt opp i programmet «inntok» en rekke offentlige aktører bygda. Finnmark fylkeskommune var aktive i prosjektstyringen, mens Kulturminnefondet bidro med antikvarisk rådgivning og istandsettingstilskudd. Prosjektet ble også tatt opp i det nasjonale læringsnettverket som Riksantikvaren koordinerte som en del av programmet.

I samme tidsrom implementerte Statens vegvesen et omfattende prosjekt som ga veien ut status som nasjonal turistvei². Prosjektet hadde utfordringer med å komme i god dialog med huseiere og oppnå tillitt da mange av disse bare oppholdt seg i bygda i korte perioder, og ellers var spredt for alle vinder. Det var også stor skepsis til vern av bygninger som kunne begrense eiernes bruk. Gjennom prøving og feiling utviklet den lokalt ansatte prosjektlederen (som drev en reiselivsbedrift i fiskeværret) nye metoder for dialog med huseiere gjennom å skape arenaer lokalt, og de offentlige aktørene ble invitert inn på huseiernes premisser. Prosjektleder opparbeidet seg tillitt hos huseierne og bistod med søknadsskriving for rehabilitering av bygninger. I følge sluttevalueringen ble det gjennom prosjektet gitt tilskudd til antikvarisk istandsetting av 17 bygninger, tilrettelagt en parkering for besøkende og havneallmenningen ble rustet opp for bedre tilrettelegging for fritidsbåter (Magnussen m.fl. 2011).

---

² Veien fra Vardø til Hamningberg er på ca. 35 km.

4.2 Vardøprosjektet

Parallelt med avslutningsperioden for Hamningbergprosjektet ble det igangsatt et prosjekt for utviklings- og samordningsarbeid i Vardø kommune «Vardøprosjektet» finansiert av Kommunal og moderniseringsdepartementet over tidsperioden 2010–2013. I denne perioden stoppet den dramatiske utflyttingen opp, og det var behov for å tenke nytt i overgangen fra krise til konsolidering. Vardøprosjektet skulle styrke næringsutviklingsarbeidet i Vardø, og bidra til en by som mennesker ønsker å bo i og flytte til, samt en kommune som aktivt bistår bedrifter og enkeltpersoner i å skape økonomisk aktivitet, med den vedtatte strategiske næringsplanen som plattform. Prosjektet hadde ikke kulturminner som hovedfokus, men det er relevant å trekke dette prosjektet inn fordi det viderefører noe av måten å jobbe prosjektrettet på fra Hamningbergprosjektet med å skape lokale møteplasser og engasjement, og på slutten ble kulturfeltet koblet på. Videre har det relevans fordi en del aktiviteter som ble utviklet gjennom Vardøprosjektet, eller i nær tilknytting til dette, tas videre inn i Vardø Restored. I evalueringsrapporten utført av Menon (Loe 2013) står det blant annet at Vardøprosjektet i større eller mindre grad har bidratt til følgende prosjekter utenfor tiltaksplan: Kulturarv og næringsutvikling, Komafest og Yukigassen. Det første er altså arbeidet som skulle bli forprosjektet til Vardø Restored, og koblingen til kulturfestivalen Komafest skal vi komme tilbake til seinere. I tillegg involverer Vardøprosjektet noen av de samme aktørene (Vardø kommune og Finnmark fylkeskommune) som etter hvert får roller i Vardø Restored. Vardøprosjektet har fått blandede skussmål med begrensede næringsmessige resultater utover økt samarbeid. Mye av utfordringene lå i forankring og organiseringen av prosjektet med uklare mål og retning, samt at kommunen ønsket å eie prosjektet, mens dette av departementet var lagt til Finnmark fylkeskommune. Mest vellykket har prosjektet vært i næringsetableringer på kulturfeltet og samordning av festivaler.

4.3 Forprosjektet

Forprosjektet «Kulturarv og utvikling» (2012–2013) ble utviklet i en tid hvor det skjedde mye banebrytende i Vardø på kulturfeltet, og hvor flere kulturentreprenører etablerte seg og knyttet kontakter til eksterne miljøer. Et slikt eksempel er da *Komafest* kom til Vardø sommeren 2012. Festivalen ble utviklet av gatekunstneren Pøbel i samarbeid med lokale kulturentreprenører i Vardø, og disse gikk i dialog med eierne av ubebodde hus/næringslokaler. *Komafest* inviterte en rekke kunstnere fra hele verden til å dekorere forlatte bygninger med graffiti/street art, ga dem nytt liv og ble en attraksjon for lokalbefolkningen og turister. En symbolsk handling for å markere slutten på fraflyttingen var å sette den gamle flyttebussen på høykant ved tunellinngangen til Vardø. En annen viktig institusjon og kontaktpunkt som kom til å bety mye for Vardø Restored sitt arbeid framover, er Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Forskningsprosjektet *Future North*, som ser på endringer i arktisk landskap, hadde Vardø som ett av flere caser, og forholdet mellom samfunnsutvikling og industriutvikling har vært det bærende element i prosjektet.

En av de aktive lokale kulturentreprenørene i byen skulle bli en sentral brikke i å initiere forprosjektet til tilskuddsordningen under prosjektnavnet *Vardø kulturarv og utvikling* ved å koble ulike aktører sammen. Hans erfaring som prosjektleder for Hamningbergprosjektet kom godt med, og han hadde fortsatt å bistå huseiere i Vardø med å skrive søknader om støtte til restaurering av gamle hus. Han hadde også tett kontakt med Varanger museum, avdeling Vardø, som fikk rollen som ansvarlig søker av forprosjektmidlene. Prosjektleder i det tidligere nevnte næringsutviklingsinitiativet, *Vardøprosjektet*, koblet ham mot de rette personene i Finnmark fylkeskommune. Denne kontakten førte til at både kulturavdelingen og næringsavdelingen ble koblet inn og arbeidet ble forankret i fylkeskommunen. Forprosjektsøknaden fikk støtte fra Riksantikvaren og Finnmark fylkeskommune, og forprosjektperioden har gått fra april 2012 til april av 2013³.

Forprosjektet hadde som hensikt å utrede hvorvidt det var mulig og hensiktsmessig å gå videre med et hovedprosjekt og hvordan en skulle forankre det hos de ulike aktørene. Videre skulle det lages planer om hva et slikt prosjekt kan inneholde og hvordan det kan gjennomføres. Alt i forprosjektperioden ble det som skulle bli hovedelementene i hovedprosjektet igangsatt. Det ble gjennomført innføringskurs i håndverkskompetanse, og det ble gitt veiledning til huseiere i søknadsskriving, arrangert fortellerfestival osv.

Videre ble det utarbeidet en forstudie «Vardø – kulturarv og utvikling» hvor kompetanse fra ulike samarbeidsmiljøer ble koblet inn, blant annet etablerte arkitekter og arkitektstudenter som var knyttet til forskningsprosjekter og/eller brukte Vardø som case i sin diplomoppgave. Historiske bilder, tilrettelagt fra Varanger museum, ble satt sammen med bilder av enkelthus og gater slik de ser ut i dag. Historier om de ulike bydelene, husene og møte med deres eiere blir fortalt gjennom små historier. Dette 150 siders dokumentet ble et godt bakgrunnsmateriale for søknad om hovedprosjektmidler. Søknaden ble levert fra Varanger museum til Finnmark fylkeskommune, Riksantikvaren og Vardø kommune i begynnelsen av 2013, og var i første omgang en søknad om ett års finansiering med et totalbudsjett på 1,6 millioner.

4.4 Hovedprosjektet – innhold og utvikling

Hovedprosjektet har fire hovedinnsatsområder som går igjen gjennom hele prosjektperioden. Vi vil her prøve å gi kort oversikt over mål, innhold, og utvikling over tid innenfor disse innsatsområdene. Denne oversikten er basert på søknaden som ble levert for finansiering av første året i hovedprosjektet (datert 31.01.2014), og «Prosjektbeskrivelse Vardø Restored 2014-2016» (ukjent datering). Den siste er mer

---

³ I en tidlig fase ble prosjektforberedelsene også støttet økonomisk gjennom sektorsamarbeidet om kystkultur på nasjonalt nivå. Dette var et samarbeid mellom Kystverket, Fiskeridirektoratet, Norsk Kulturråd og Riksantikvaren.

detaljert og er brukt for å få oversikt over ulike innsatsområder. I tillegg har intervjuer utdype hvilke aktiviteter som faktisk er gjennomført og hvilke erfaringer som er høstet.

Prosjektledelse. Prosjektlederen har i samarbeid med avdelingslederen ved Varanger museum avdeling Vardø vært ansvarlig for prosjektstyringen. I oppstartsfasen av hovedprosjektet ble det jobbet mye for å få en sterk prosjektorganisasjon på plass med styre, finansører, og viktige samarbeidsparter med rett kompetanse som kan bidra til å styrke gjennomføringen av prosjektet. En nærmere beskrivelse av styringsgruppas rolle og funksjon vil vi komme tilbake til i neste kapittel. Prosjektleder ble i den første perioden leid inn via hans firma, men fra 2014 ble han ansatt ved Varanger museum, og har hatt sin arbeidsplass der i et miljø med kulturhistorisk kompetanse.

En viktig del av prosjektledelsen er å utforme søknader til finansørene av Vardø Restored prosjektet, rapportere om progresjonen til finansørene, føre regnskap og anmode om årlige utbetalinger. Vi skal senere komme tilbake til en rekke utfordringer forbundet med å følge opp disse sidene ved prosjektledelsen, og hvilke konsekvenser dette har hatt. Likevel er det viktig å poengtere at prosjektet i hovedtrekk har klart å gjennomføre de fleste aktivitetene som var planlagt og har i all hovedsak fått ut de midlene som det er gitt tilsagn om. Selv om det ofte ble søkt om flere midler enn det som ble bevilget, har prosjektorganisasjonen klart å gjennomføre mange av aktivitetene det ble søkt støtte til. Dette kan tilskrives stort engasjement og arbeidsinnsats langt ut over vanlig arbeidstid, men også en evne til å knytte til seg ressurspersoner som har bidratt inn i prosjektet med minimale kostnader for prosjektet, ofte med egen eller annen ekstern finansiering. Prosjektledelsen har også evnet å være fleksible og raskt kunne rette seg mot nye muligheter som har oppstått underveis, selv om dette ikke alltid har fulgt prosjektplanen.

Prosjektledelsen skal sørge for lokal forankring av prosjektet og trekke inn og skape arenaer for ressurspersoner som kan bidra til å styrke prosjektet. Her er det mange informanter som trekker fram prosjektlederens evne til å engasjere og koble sammen folk og miljøer. I 2016 ble prosjektteamet styrket med en person til, noe som gjorde det lettere å fordele oppgaver som etter hvert ble større med økte finansielle rammer innenfor prosjektet og i tilstøtende prosjekter.

Håndverk. I Vardø er det få håndverkere og ved prosjektets begynnelse var det ingen med spesiell kompetanse på istandsetting av gamle bygg og kunnskap om antikvariske verdier. Et viktig innsatsområde i prosjektet har derfor vært å knytte til seg og bygge opp ny håndverkskompetanse lokalt og regionalt slik at kunnskapen kan bli igjen i lokalsamfunnet og komme huseiere til nytte. Prosjektet knyttet tidlig til seg håndverkskompetanse ved å engasjere en spesialist med erfaring fra istandsetting og restaureringsarbeid. Han var på det tidspunktet ansatt ved Nidarosdomen, og hans oppgave i prosjektet har vært å yte håndverksmessig bistand til huseiere og være en rådgivende ressurs. Han er brukt for å vurdere hva som er mulig og fornuftig å få til av antikvarisk istandsettelse, og har således kvalitetssikret det bygningstekniske elementet i søknadsarbeidet og ved gjennomføringen av restaureringsarbeidet. Selv om han flyttet sørover etter en periode, har han vært ansatt i en 20 % stilling med periodevise opphold i Vardø, særlig i forbindelse med kurs. Det er til sammen gjennomført fire kurs rettet mot håndverkere og personer med interesse for

temaet. De første ble arrangert i Vardø, med vekt på vindustrestaurering, mens ett kurs ble avholdt i Pasvik med fokus på tradisjonshåndverk basert på tømmer. På slutten av prosjektperioden seilte Ronthigården opp som en arena for en rekke prosjektaktiviteter, blant annet også kurs i lafteteknikker brukt i Finnmark. Vardøhus museumsforening overtok gården i 2016 og museet og Vardø Restored tok på seg arbeidet med å restaurere den. Målet er å utvikle gården som et eksempel på kvensk bygningsskikk. Ronthigården er blitt brukt aktivt i museets formidlingsaktiviteter, og det er et ønske om at den skal være en allmenning i Vardøsamfunnet som gir muligheten til saunabad og baking med bakerovn som er tradisjonsaktiviteter i Vardø. Vi kjenner ikke til nøyaktig antall kursdeltakere som har deltatt på de forskjellige håndverkskursene, men både lokalt og regionalt har håndverkere kvalifisert seg for nye oppdrag som gir mulighet for økt oppdragsmengde og inntjening. Vi har også hørt om huseiere som har deltatt på kurs og gjort det mulig å selv kunne utføre en del arbeid på egne hus som de ellers ikke ville hatt kompetanse til.

Mye av prosjektlederens arbeidstid har gått med til å motivere og gi råd til huseiere som har hus av kulturhistorisk verdi og som kan være i målgruppen for søknader til antikvarisk istandsettelse. Dette dreier seg om å gå i dialog med huseiere og få en forståelse for hvilken verdi bygningene har for Vardøs historie og identitet. Videre blir det informert om hvilke støtteordninger som finnes. Rett håndverks- og arkitektkompetanse trekkes inn og kan vurdere hva som faktisk kan og bør gjøres, og lager planer for og økonomiske overslag over tiltaket. Prosjektleder bruker opparbeidet kompetanse og tidligere erfaringer med søknadsarbeid fra de viktigste virkemiddelaktørene som Norsk Kulturminnefond, Riksantikvaren, Finnmark fylkeskommune, UNI-stiftelsen og andre, og bistår med å utforme søknadene i samarbeid med huseierne. Senere i rapporten vil vi se mer i detalj hvilke virkemiddelordninger som er benyttet og hva det har resultert i av søknader og tilskudd.

Vardø Restored sitt arbeid med søknadsutforming, oppfølging og motivasjon har pågått både før, gjennom og etter avsluttet prosjektperiode, og fremstår med konkrete resultater i form av ferdigrestaurerte bygninger. Noen av istandsettingsprosjektene pågår fremdeles og noen nye har kommet til etter prosjektperioden.

Formidling. Prosjektet har bevisst satset på å skape entusiasme, engasjement og fellesskapsforståelse rundt kulturminner i Vardø og få innbyggerne til å forstå verdien av at førkrigs bygningsmasse vedlikeholdes og tas i bruk. For å få dette til er det nødvendig å formidle kunnskap om prosjektets aktiviteter og tiltak, og trekke innbyggerne direkte inn i arbeidet. Dette er gjort ved å skape en rekke arenaer for aktiv deltakelse gjennom festivaler som for eksempel *Komafest* hvor verdenskjente gatekunstnere setter sitt preg på byen og den årlige fortellerfestivalen *Tenning*. Her tar en i bruk antikvariske bygg og skaper nye arenaer for samhandling lokalt. Videre er det arrangert en rekke konserter, historiske og arkitektoniske vandringer blant husene, samt involvering av skoler og frivillig sektor.

Det er også formidlet kunnskap og resultater på lokale arenaer hvor prosjektets nettverk fra inn- og utland er trukket inn. Blant annet er det arrangert flere workshops i samarbeid med Norges arkitektur og designhøgskole og forskere som jobber med steds- og lokalsamfunnsutvikling. Vardø er brukt aktivt inn i forskningsprosjekter, og resultatene fra forskningen er formidlet lokalt og vært utgangspunkt for debatt.

Prosjektet har også stått for en svært omfattende formidling regionalt, nasjonalt og internasjonalt, og prosjektleder har deltatt på en rekke konferanser og møter for å formidle erfaringer fra prosjektet. Vardø Restored blir ofte trukket fram som et verdiskapingsprosjekt gjennom blant annet gode gjenbrukseksempler, mye lokalt engasjement, og ved påkobling av ekstern kompetanse. I siste del av prosjektet fikk også kunstfeltet en større plass og resultatene fra Russlandsprosjektet – *New chapter* er presentert både på Nasjonalmuseet og i forbindelse med Høstutstillingen, og har vært på turne både i Russland og Norge.

Prosjektet har hatt en omfattende profilering i ulike media med egen nettside, blogg og produksjon av filmer og videoportretter og power point presentasjoner. Dette er produsert av prosjektet, både ved egne krefter og i samarbeid med profesjonelle samarbeidsparter i mediebransjen. Dette arbeidet bidrar til å dokumentere det som er nedlagt av arbeid, men skaper også interesse og engasjement hos ulike målgrupper og viser overføringsverdien til andre steder. Filmportretter av huseierne belyser konkrete problemstillinger og verdiene for huseiere selv og for lokalsamfunnet.

Det er i tillegg produsert en rekke presentasjoner av enkeltbygg/prosjekter som viser arkitekttegninger, bilder og animasjoner som kan lastes ned fra nett. Det er også laget presentasjoner i forbindelse med registreringsarbeidet med kulturminneplan som tar for seg hele førkrigsbebyggelsen i de ulike bydelene. Alt er fremstilt på en oversiktlig måte med et profesjonelt layout som bidrar til å inspirere mottakerne.

Næringsutvikling. Vardø Restored har hatt ambisjoner om å skape ny næringsutvikling i kulturminnene. Det betyr at de kan brukes på en slik måte at de gir inntekter til huseier enten i form av leieinntekter fra privatpersoner eller bedrifter eller eier kan selv bruke lokalene i sin næringsvirksomhet. Denne delen av prosjektet har vært mest utfordrende å få til, men det finnes noen eksempler på vellykkede tiltak. Noen av huseierne har sikret pågående forretningsdrift for ettertiden gjennom antikvarisk istandsetting. Slike eksempler er Nordpol Kro og Husegården. Det er også et par eksempler på bygg som brukes til forretning på gateplan og boliger i andre etasje. Østre Molokrok har fått nytt liv og er blitt tilrettelagt for lokale fiskere. Kaia er rustet opp og egnebu er istandsatt. Flere av istandsettingsprosjektene i Vardø Restored har gått over lengre perioder med god uttelling på flere virkemiddelordninger. I noen tilfeller har det vært mer utfordrende å finne en egnet bruksform pga. størrelse eller utforming. Et slikt eksempel er Grand Hotell.

Vardø Restored har hatt et mål om å utvikle en forretningsmodell som tar i bruk kulturminneverdier som en integrert del av næringsvirksomheten. Her er det nok enda en vei å gå, og intensjonen om å utvikle et bedriftsutviklingsprogram i samarbeid med Innovasjon Norge og Riksantikvaren er ikke fulgt opp.

4.5 En videreføring – under andre forhold

Hovedprosjektet skulle opprinnelig pågå i perioden 2014-2016. Høsten 2015 kom det urovekkende signaler fra Riksantikvaren om at prosjektfinansieringen ville avsluttes. Regjeringen hadde i forslag til budsjett 2016 fjernet tilskuddsordningen, og prosjektet kunne ikke forvente å få nye midler. Dette kom som en stor overraskelse for prosjektlederen som hadde forventet finansiering i minst ett år til. Dessuten var det en rekke oppgaver som ikke var slutført. Styreleder og prosjektleder satte i gang et arbeid mot politisk nivå på Stortinget, gikk i dialog med nøkkelpersoner i flere partier, og fikk etter hvert gehør i energi- og miljøkomiteen. I budsjettforhandlingene ble det lagt fram et alternativt budsjettforslag om å videreføre tilskuddsordningen. Slik gikk det til at prosjektet like før jul fikk en øremerket bevilgning på 3 millioner med følgende begrunnelse i Innst. 9 S (2015-2016):

Vardø Restored består av et tverrfaglig team tilknyttet Varanger museum IKS avdeling Vardø. Dette er et samarbeid mellom lokale næringsaktører i Vardø og offentlige nasjonale satsinger. Flertallet har merket seg at formålet med Vardø Restored er et langsiktig og målrettet arbeid med å istandsette og tilrettelegge for ny næringsaktivitet i Vardøs kulturhistoriske bygg.

Dette brakte prosjektet over i en ny fase, hvor det plutselig var betydelige finansielle midler i prosjektorganisasjonen, og en mulighet til å ta fatt i de omfattende oppgavene med økte ressurser. I denne perioden ble en ny prosjektarbeider ansatt i tillegg til prosjektleder. Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune hadde ingen forpliktelser til å matche bevilgningen (se kapittelet om finansiering av prosjektet), og forutsetningen for partnerskapet og aktørenes eierrolle ble ubalansert. I denne perioden tok direktør ved Varanger museum over som styreleder av prosjektet, og dette førte til en dreining av arbeidet hvor en del av prosjektaktivitetene ble regionale. Tilbudet om håndverkskurs og bistand til huseiere ble utvidet til å gjelde hele Varanger. Samtidig fikk prosjektet en sterk internasjonal dimensjon ved at lokalsamfunnsarbeidet i Vardø ble koblet mot Teriberka i Russland. *New Chapter, Vardø og Teriberka* ble gjennomført sommeren 2017 som et tverrfaglig prosjekt som ser på revitalisering av rurale og glemte steder, og hvor mange av aktørene knyttet til Vardø Restored deltok. Denne innsatsen hadde hovedsakelig en ekstern finansiering (se kapittelet om finansiering), men tok likevel mye av kapasiteten til prosjektleder og -deltakere i Vardø Restored. Kapasitetsmessig betydde det at en del annet arbeid i prosjektet måtte settes på vent.

4.6 Utfasing av prosjektet – men fremdeles noe aktivitet

Finnmark fylkeskommune var inne i prosjektet i perioden 2014-16, mens Riksantikvaren bevilget penger for ett år til slik at 2017 var siste år prosjektet hadde finansiering, og ved overgangen til 2018 ble prosjektorganisasjonen oppløst. Det vil si at de to prosjektansatte fra februar 2018 ikke lenger var ansatt hos Varanger museum. Disse to valgte i samforståelse med Varanger museum å etablere en bedrift under navnet Restored AS, med mål om videreføring i ny organisasjon. Restored AS har i tida som fulgte vært leid inn av museet til å gjennomføre og slutføre en del oppgaver, men har også videreført deler av arbeidet i ny organisasjon. Uten faste inntekter har det ikke vært mulig å opprettholde det aktivitetsnivået som er ønskelig, og medio 2018 startet de to i Restored AS med fiske. En av aktivitetene som fortsatt vil bli prioritert er søknadsveiledning til huseiere.

Museet har også videreført en del av oppgavene som tidligere lå i prosjektet, for eksempel håndverkskurs med ekstern finansiering (primært Fortidsminneforeningen). På basis av dette må vi kunne si at Vardø Restored som prosjekt ble slutført ved inngangen til 2018.

5 Evalueringstema I: Arbeidsmetoder og aktørsamarbeid

5.1 Styringsgruppas rolle

Det ble etablert en styringsgruppe under forprosjektperioden⁴, som ble videreført i hovedprosjektet. Styringsgruppa har bestått av representant fra:

- Finnmark fylkeskommune
- Varanger museum
- Vardø kommune
- Vardø næringslivsforening
- Lokal bedriftsrådgiver
- Huseierrepresentant
- Prosjektleder

Prosjektleder og representanten fra Varanger museum har utgjort «Prosjektledergruppa» som har hatt ansvaret for den daglige oppfølgingen av prosjektet og økonomien. Begge har hatt kontorsted ved Varanger museum sin lokalavdeling i Vardø. Det første året ble prosjektleder leid inn for å jobbe med prosjektet, men ble etterhvert ansatt ved museet. Varanger museum er prosjekteier, og som står bak søknadene om finansiering.

Finnmark fylkeskommune sin representant, ansatt ved næringsavdelingen, skulle være styringsgruppas leder. I samtaler med informanter kommer det fram at det har vært noe uklart hva styrets rolle skulle være, og at det har vært ulike forståelser rundt dette. Det er ikke utarbeidet noe eget mandat for styringsgruppa, og i protokoll fra et styringsgruppemøte 22. februar 2013 med sakstittel styringsgruppas rolle videre i prosjektet, er rollen vagt formulert:

Styringsgruppas medlemmer er aktive overfor prosjektledelsen, viktig å sørge for god informasjonsflyt fra prosjektledelsen til styringsgruppas medlemmer.

I søknaden om finansiering av hovedprosjektet i 2014 (datert 31.01.2014) står det imidlertid noe om styrets ansvar og oppgaver.

Styringsgruppa vil ha det overordnede ansvaret for at prosjektet gjennomføres etter målsetningene. Aktørene i styringsgruppa skal ha beslutningsmakt. Xx vil som representant for prosjekteier være sekretær for styringsgruppa.

---

⁴ Dette kommer fram i *Innkalling til styringsgruppemøte i prosjektet Vardø kulturarv og utvikling* den 7. november 2012.

Styringsgruppa i prosjektet er en formell gruppe som er etablert etter ønske fra Varanger museum, avdeling Vardø som prosjekteier. Styringsgruppa er prosjekteiers støttespiller og rådgiver. Styringsgruppa fungerer i formelle styringsgruppemøter, som avholdes med sakliste, dokumentasjon og referat hver tredje måned samtidig med kvartalsvis rapportering.

Styringsgruppas viktigste oppgaver er å bidra til at prosjektet får de nødvendige ressurser, gi råd i problemstillinger prosjektansvarlig tar opp, gi aktiv støtte til prosjektleder, følge med i prosjektets fremdrift og kommunisere og følge opp sine egne beslutninger.

Særlig andre og tredje avsnitt framhever at styringsgruppa skal være *støttespiller og rådgiver* til prosjekteier. Styringsfunksjonen i gruppa synes derfor ikke å være særlig vektlagt.

5.2 Styringsgruppas utvikling

I følge informantene ble styringsgruppemøtene avholdt med uregelmessige mellomrom, og ble etterhvert mer sporadiske gjennomført. De bar preg av å være en arena hvor prosjektets aktiviteter ble presentert og diskutert, og fungerte i begrenset grad som styrende for prosjektet. Det foreligger protokoller fra styringsgruppemøtene som bekrefter dette. Blant annet står det i protokollen etter møte 12.11.2013:

Styret påpekte at innkallelsen og saksdokumenter kommer for sent og det gjennomføres for få møter. Det må gjennomføres 4 styringsgruppemøter årlig, ett møte hvert kvartal. Møtevirksomheten må innarbeides i en årsplan. Til hvert møte utarbeider prosjektledelsen rapportering på status i prosjektet med aktiviteter og økonomisk oversikt. Dette danner grunnlag for en årlig sluttrapport.

I løpet av hovedprosjektets periode har det vært tre ulike ledere for styringsgruppa. Dette har utvilsomt vært uheldig for prosjektets kontinuitet og oppfølging og mye kunnskap har gått tapt i overgangen mellom personsiftene. Den første styrelederen fra fylkeskommunen, med ansettelse på næringsavdelingen, hadde god kjennskap til bakgrunnen for prosjektet som innfødt vardøværing og gjennom sin tidligere rolle som prosjektleder for Vardøprosjektet. Den først perioden kjennetegnes av et tett arbeidsforhold mellom prosjektleder og styreleder. Da vedkommende sluttet i fylkeskommunen i april 2015 ble det pekt ut ny fylkeskommunerepresentant, også fra næringsavdelingen, men en som ikke kjente prosjektet i samme grad som forgjengeren. Styreleders mange andre ansvarsoppgaver og arbeidsområder i fylkeskommunene førte til manglende kapasitet til oppfølging av styrevervet.

Siden prosjektledergruppa holdt til ved Varanger museums avdeling i Vardø, ble forankringen i stor grad et lokalt anliggende i Vardø med liten synlighet i resten av museumsorganisasjonen. Da ny direktør ble ansatt i Varanger museum med kontorsted i Vardø ble det tatt initiativ til å knytte prosjektet sterkere opp mot det regionale totalansvaret som hører til et konsolidert museum for hele Varangerregionen. Høsten 2015 gikk direktøren selv inn i Vardø Restored sin styringsgruppe og overtok ledervervet. Med kontorsted samme sted som prosjektledergruppa i Vardø, ble det på mange måter lettere å følge opp prosjektet. Personskiftet innbar en sterkere styring av prosjektet og noen av aktivitetene ble målrettet mot huseiere i andre kommuner rundt fjorden. Det ble også gjennomført håndverkskurs utenfor Vardø. Hovedfokuset har hele tiden ligget på å skape aktivitet blant huseiere, men i denne perioden ble en del av arbeidet i tillegg rettet mot museets egen bygningsmasse. Styrelederen satt ut 2016 da han sluttet i stillingen og flyttet fra Vardø. Etter dette har ikke Vardø Restored-prosjektet hatt noen styreleder og styret kom ikke lenger sammen. Det siste møtet som ble avholdt i styringsgruppa fant sted i februar 2017, men dette blir ikke oppfattet som et egentlig styremøte. Da hadde representant for næringslivsforeningen og bedriftsrådgiver flyttet eller gått ut av styret.

5.3 Finansielle rammebetingelser

Vardø Restored ble finansiert av midler fra Riksantikvaren, Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune. Disse midlene utgjør grunnlagsfinansieringen, den opprinnelige finansieringsmodellen, som støttet opp under aktivitetene beskrevet i forprosjekt og hovedprosjekt. I tillegg kommer andre midler som ble utløst underveis som følge av arbeidet i prosjektet, jf. nedenfor.

Riksantikvaren støttet Vardø Restored med tilskudd over statsbudsjettet kapittel 1429 post 77 Verdiskaping på kulturminnefeltet. Over denne posten kan det gis tilskudd med inntil 50 % av prosjektbudsjettet. I dette prosjektet ble det forutsatt 50/50 deling mellom Riksantikvaren og fylkeskommunen.

Riksantikvaren støttet forprosjektet i 2012 med kr. 324.000 og hovedprosjektet 2013-2015 med kr. 500.000 pr. år. Ved stortingsbehandlingen for 2016 ble det øremerket hele 3 mill. kroner til prosjektet. I samsvar med rapportering om framdrift ble 77-midlene overført til konto hos Finnmark fylkeskommune på kulturavdelingen, med unntak av ett år hvor tilskuddet ved en feil ble utbetalt direkte til Varanger museum. Fylkeskommunen er ansvarlig for å betale ut Riksantikvarens midler til tilskuddsmottaker årlig etter godkjent rapportering og regnskap.

Prosjektet har hvert år fylt inn og levert Riksantikvarens rapporteringsskjema, om enn i noen år litt forsinket og etter purring. Rapporteringsskjemaene gir en imponerende oversikt over arbeidet som er utført og ikke minst hvordan prosjektet har utløst andre midler, som ikke lå i det opprinnelige budsjettet, og dugnadsarbeid. Det er dog vanskelig å knytte aktivitetene til året det rapporteres for.

Finnmark fylkeskommune matchet Riksantikvarens tilskudd med midler fra Regionalt utviklingsprogram (RUP) og med fylkeskommunale kulturmidler. I 2013 var fordelingen kr. 301.000 fra kulturmidlene og kr. 199.000 fra RUP, mens det de tre neste årene fra RUP ble bevilget kr. 350.000 årlig, og fylkeskommunale kulturmidler med kr. 150.000 årlig.

Prosjektledelsen har flere ganger bedt om utsettelse på fylkeskommunens rapporteringsfrister, og det meste av hovedprosjektperioden har gått uten at det har kommet utbetalingsanmodning fra prosjekteier. Det må også sies at personutskiftninger i fylkeskommunen har ført til manglende oppfølging og etterspørring av en slik rapportering med utbetalingsanmodning. På nyåret 2017 ble det tatt tak i dette, og etter purringer ble det sendt økonomirapporter fra prosjektledelsen. Først i mars 2017 ble midlene fra Riksantikvaren og fylkeskommunens kulturmidler endelig utbetalt, og midlene fra regionalt utviklingsfond – RUP – ble først utbetalt i mars 2018.

I sitt treårige budsjett for hovedprosjektperioden 2014–16 budsjetterte Vardø Restored med kr. 200.000 fra **Vardø kommune** pr. år. Kommunen har imidlertid kun gjort et engangsvedtak på kr 200.000 i 2014⁵, noe som har vært en kilde til misforståelser mellom aktørene.

I tillegg til tilskudd fra Riksantikvaren, Finnmark fylkeskommune og Vardø kommune ble det budsjettert med egenandel fra Varanger museum og privat finansiering fra næringsaktører.

Mye av utfordringen som evaluator i dette prosjektet er å få en god forståelse for sammenhengen mellom budsjett og planlagte aktiviteter i søknad og rapporteringen av medgåtte kostnader og faktiske aktiviteter. Formålet med å ta disse temaene opp her er å belyse det finansielle spleiselaget og forholdet mellom finansiører, prosjektledelse og styringsgruppe. Noe av utfordringen med å forstå forholdet mellom budsjett og rapportering skyldes nok at budsjettene til å begynne med ikke fulgte kalenderåret. Overgangen mellom forprosjekt og hovedprosjekt i 2013 er noe uklar i og med at arbeid i hovedprosjektet synes å ha startet opp før de formelle tilskuddsvedtakene ble fattet. Finansiørene har fattet sine vedtak på ulike tidspunkt slik at «forpliktelsen» til å finansiere et 3-årig løp for Riksantikvaren gikk fra 2013 til 2015, mens den for de fylkeskommunale midlene ble fra 2014 til 2016. Slike forhold kompliserer forståelsen av samfinansieringsmodellen.

Av intervjuene framkommer det klart at den formelle prosjektdialogen mellom prosjektet og finansiørene; kommune, fylkeskommune og Riksantikvaren, ikke har vært god nok. Dette har ført til enkelte misforståelser og uklarheter i kommunikasjonen, samt ulike forventninger til oppgaveutførelse og leveranser i prosjektet. En del av årsaken til dette

---

⁵ Ved utbetalingen av tilskuddet 16.10.2017 går det fram at tilskuddet er Vardø kommunes andel i hele prosjektet, ikke et årlig tilskudd for prosjektårene 2014, 2015 og 2016.

kan knyttes til manglende innsikt i budsjettprosesser og tilskuddsforvaltning i stat og kommune.

Alt i alt synes det som om prosjektet ikke har lagt vekt på informasjon til og dialog med finansiørene og heller ikke avsatt tilstrekkelige ressurser til formell prosjektoppfølgning. Det har ført til at finansiørene ikke alltid har hatt oversikt over de etter hvert mange aktivitetene i prosjektet. Kommune, fylkeskommune og Riksantikvaren på sin side kunne med fordel stilt strengere krav til informasjon og innblikk i prosjektprosessene. På lokalt nivå burde det i større grad vært tettere og konkret samarbeid om de løpende prosjektoppgavene. Det burde også vært tilstrebet en tydeligere oppgavefordeling mellom prosjektet, museet og kommunen. På regionalt nivå burde Fylkeskommunen i større grad utnyttet posisjonen i styringsgruppa på en mer aktiv måte.

Prosjektet tok en ny retning da Stortinget på slutten av 2015 øremerket 3 millioner kroner til Vardø Restored. Bevilgningen ble gitt for 2016, men Riksantikvaren ønsket primært at den skulle brukes over to år.

I 2017 fikk prosjektet i tillegg en støtte på 1 million fra Kulturdepartementet som en følge av *tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet for 2017*. I tilsagnsbrevet, datert 3. juli 2017, står det at

formålet med det særskilte tilskuddet er å legge til rette for videre arbeid med antikvarisk restaurering og vedlikehold av bygninger i Øst-Finnmark.

De regionale og lokale aktørene hadde ingen forpliktelse til å matche den øremerkede bevilgningen på 3 millioner, og Finnmark fylkeskommune bidro som planlagt med kr. 500.000 i hovedprosjektets siste år – 2016. Likevel var årene 2016-2017 den mest aktive i prosjektets historie, blant annet med deltakelse i tilgrensede kultur- og kunstprosjekter.

En ny søknad til Riksantikvaren på nye 3 millioner i 2017 ble avslått, men samme høst vedtok Riksantikvaren et mindre tilskudd på kr. 300.000 for rådgivning til huseier med igangværende istandsettingsprosjekter, og ferdigstilling av kunnskapsgrunnlag for kulturminneplan, samt og å arrangere verksted for evaluering av prosjektet.

Under finnes en oversikt over de bevilgningene som er gjort av de offentlige finansiørene til driften av prosjektet Vardø Restored i perioden 2012 til 2017 på totalt **kr. 8.691.000**. Som det framgår av teksten over er det ikke samsvar mellom bevilgningsår og utbetalingsår.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Totalt
Riksantikvaren	324	500	500	500	3.000	300	5.124
Finnmark fylkeskommune - næring	199	199	350	350	350		1.448
Finnmark fylkeskommune - kultur	168	301	150	150	150		919
Vardø kommune			200				200
Kulturdepartementet						1.000	1.000
Totalt	691	1.000	1.200	1.000	3.500	1.300	8.691

Tabell 1: Årlige bevilgninger som senere ble utbetalt (i kr. 1000)

I 2018 var prosjektorganisasjonen oppløst, men bedriften Restored AS forsøkte på nytt å søke Riksantikvaren om nye midler for 2018, i samme størrelsesorden som den øremerkede bevilgningen fra Stortinget, men fikk avslag fra Riksantikvaren. Riksantikvarens begrunnelse (datert 03.04.2018) var knyttet til at prosjektarbeidet ikke lenger kunne knyttes til noe partnerskap.

Prosjektet har i tidligere år vært beskrevet som et samarbeid (partnerskap) mellom museet, kommunen og fylkeskommunen. Dette har også vært presisert av Riksantikvaren i tilskuddsbrevene. Varangermuseene har stått som tilskuddsmottaker på vegne av samarbeidet. Søknaden i år kommer fra prosjektlederen.

Støtte til aktiviteter som beskrevet i søknaden må dessuten følge statens regelverk for offentlige anskaffelser og prinsippene i statsstøtteregulativet. Det søkes om midler til oppfølging av prosjektet Vardø Restored. Av Riksantikvarens brev framkommer det at post 77 i første rekke er ment å støtte i en igangsettingsfase, og verdiskapingsprosjektene ikke kan regne med midler i rene driftsfaser.

5.4 Arbeidet med kulturminneplan

Vi har valgt å gå grundig inn i et konkret tiltak fordi det kan stå som et eksempel som belyser samarbeidsutfordringer; både mellom prosjektledelsen og Vardø kommune, men også til hovedfinansiøren Riksantikvaren. Eksempelet dreier seg om Vardø Restored sitt tiltak om å utarbeide en kulturminneplan.

Med bakgrunn i Stortingsmelding 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste* er det et uttalt statlig mål å styrke den kommunale kompetansen på kulturminnefeltet, og det er viktig at kommunene skaffer seg oversikt over verneverdige kulturminne i kommunen gjennom utarbeidelse av kulturminneplaner. En kulturminneplan er kommunens sin oversikt over viktige kulturminner og kulturmiljøer og inneholder en plan for forvaltningen av disse. Planen skal gi kunnskap om fortida og avklarer hvilke kulturminner en vil ta vare på i framtida, og blant annet være et redskap for kommunens planleggere i arbeidet med areal-, regulerings- og byggesaker. En slik plan gir en mulighet til å sette kulturminnevern på den politiske dagsorden i kommunen. Med hjemmel i Plan- og bygningsloven må en slik plan forankres i kommunens planprogram, som er en oversikt over hvilke planer som skal utarbeides i kommende planperiode. Planen må tilpasses kommunens behov, sikre en prosess med tilstrekkelig tid til å involvere innbyggere gjennom dialog og høringsfrister, og koble frivillige lag og foreninger med kompetanse og interesse for tematikken.

Riksantikvaren har et spesielt ansvar for å stimulere kommunene til å arbeide med kulturminneplan gjennom en egen satsing «Kulturminneplan i kommunene (KIK)». Riksantikvaren kan etter anbefaling fra fylkeskommunen yte et tilskudd til kommunen på kr. 100.000, som for eksempel kan brukes til lønn, registreringsarbeid eller medvirkningsprosesser. Videre er det utarbeidet veiledningsmaterieill, og kommunen kan søke rådgivning og bistand både fra Riksantikvaren og fylkeskommunen.

I begynnelsen av 2014 tok styringsgruppa et initiativ til å koble Vardø kommunes behov for en kulturminneplan til prosjektarbeidet i Vardø Restored. Finnmark fylkeskommune fremmet på vegne av Vardø kommune en søknad til Riksantikvaren om et tilskudd på kr 100.000 til utarbeidelse av kulturminneplan, i satsingsområde for *Kulturminneplan i kommunen - KIK*. I tildelingsbrevet til kommunen (datert 11.06.2014) anbefalte fylkeskommunen Vardø kommune å bruke Vardø Restored til hele eller deler av dette arbeidet da «*Vardø Restored besitter den nødvendige kompetansen, og vil kunne starte umiddelbart og gjennomføre arbeidet i henhold til de tidsrammer som blir satt*».

Det er kommunen som har det formelle ansvaret for å utarbeide en slik plan, men det var enighet i styringsgruppa at planforberedelsene skulle legges til Vardø Restored som på det tidspunktet delvis hadde dokumentert de fleste førkrigsbygningene på øya. Arbeidet kunne utføres som en del av Vardø Restored sitt prosjekt med tilleggsfinansiering fra KIK. Dette oppdraget krevde ifølge prosjektleder et mer systematisk arbeid og Vardø Restored engasjerte et arkitektfirma og skoleelever som fikk i oppdrag å fotografere hus. DIVE-kulturhistorisk stedsanalyse ble brukt som verktøy. Ved hjelp av informasjon i kommunens brannregister over bygninger var det mulig å sammenstille kunnskap om husene med fotografier og grafikk, og det ble utviklet et konsept hvor bygninger fra ulike tidsperioder ble gitt fargekoder.

Det har vært en rekke møter mellom prosjektleder og Vardø kommune om dette arbeidet, og det er diskutert i styringsgruppa og med Riksantikvaren som bevilget penger til dette

arbeidet, både gjennom KIK-bevilgningen og gjennom forutsetninger i de årlige tilskuddsbrevene til Vardø Restored. I tildelingsbrevet for 2016 (datert 12.06.2016) ble både Vardø Restored og kommunens ansvar løftet:

Prosjektet legger vekt på utvikling av et grundig kunnskapsunderlag som skal ligge til grunn for planbehandling etter plan- og bygningsloven. Riksantikvaren ber om at Vardø kommune sørger for varsel om planoppstart og planprogram mv så snart som mulig.

Slutføring av planarbeidet er også lagt inn som en forutsetning for nye tildelinger av midler til Vardø Restored, blant annet i Riksantikvarens tilskudsvedtak datert 23.08.2017, som setter en konkret frist:

Kunnskapsgrunnlaget for kulturminneplan ferdigstilles innen 31. desember 2017.

Også etter at prosjektet var avsluttet, og i forbindelse med at ny søknad om finansiering ble avslått av Riksantikvaren i 2018, ble behovet for å komme i mål med kulturminneplanen presisert i brev til Finnmark fylkeskommune, Varanger Museum og Vardø kommune 09.04.2018:

En viktig del av prosjektet har vært forberedelse og gjennomføring av kulturminneplan for Vardø. Riksantikvaren har tidligere etterlyst bedre framdrift i dette arbeidet. I tillegg til tilskudd til selve prosjektet er det også gitt midler til planarbeidet gjennom fylkeskommunen. Vi forutsetter at det nå, uavhengig av en eventuell videreføring av Vardø Restored, settes i gang et formelt planarbeid basert på grunnlagsmaterialet som er utarbeidet i prosjektet. Vi ber om å bli orientert om framdriften.

Tiden gikk, og arbeidet var ennå ikke levert da prosjektaktivitetene stoppet opp. Arbeidet ble presentert på et møte med kommunen, Riksantikvaren og fylkeskommunen i november 2018. Det kommer tydelig fram at det er ulike oppfatninger om hva en slik plan skal inneholde og hvor ambisiøs den skal være. Kommunen etterspurte en kulturminneplan i henhold til plan- og bygningslovens krav med prioriteringer og handlingsdel. Kommunen

ønsket en helhetlig plan som dekker også etterkrigsbebyggelsen og bebyggelsen i fastlandsbygdene i kommunen. Vardø Restored sin prosjektleder vektla at en må ha en plan som skaper engasjement og stolthet blant politikerne, og som blir gjort på en grundig måte. Det ble oppnådd enighet om at prosjektet skulle overføres til kommunen og brukes som grunnlagsmateriale i det videre planarbeidet. I januar 2019 meldte Vardø kommune om oppstart av temaplan for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap på sin hjemmeside, og har i henhold til Plan- og bygningsloven utarbeidet et planprogram som er sendt ut på høring, med politisk vedtak i august 2019.

Dette eksempelet belyser utfordringene med at prosjektet ikke har hatt et omforent samarbeid med kommunen hvor disse forholdene har blitt avklart og hvor forventninger er avstemt. Dette har også resultert i at bevilgningen på kr 100.000 til å lage en ferdig kulturminneplan ikke er utbetalt til Vardø Restored. Høsten 2018 startet Vardø kommune en omfattende sanering med rivning av felleferdige bygg i havneområdet. Det hadde utvilsomt vært en fordel å ha en plan på plass før kommunen startet rivningen, da hensikten med å lage en plan er å gi kunnskap om fortida og avklarer hvilke kulturminner en vil ta vare på i framtida. En plan vil også kunne være retningsgivende for prioritering av istandsettingstilskudd fra Kulturminnefondet, fylkeskommunen og andre tilskuddsgivere.

Forskningslitteraturen er opptatt av forbindelsen mellom lokal samfunnsutvikling gjennom prosjekt og kommuneplanprosesser. På bakgrunn av plantradisjoner nedfelt gjennom tiår er det nærliggende å forestille seg at mange har en oppfatning om at impulsretningen først og fremst går fra plan til prosjekt og ikke omvendt (Førde og Ringholm 2015), men erfaring viser at det like gjerne kan være prosjektet som utløser planen (Ringholm m.fl 2009). Arbeidet med den kommunale kulturminneplanen i Vardø er et slikt eksempel hvor erfaringene gjennom arbeidet i verdiskapingsprosjektet tydeliggjorde behovet for en kulturminneplan. Hva var vel mer naturlig at den kommunen med flest gjenværende bygninger fra før krigen trengte en plan?

Samtidig var Riksantikvaren og fylkeskommunen viktige pådrivere både gjennom vilkår satt i tilskuddsbrevene til Vardø Restored og gjennom eget plantilskudd til kommunen. Riksantikvarens har som mål om at i 2020 skal 90 % av alle Norges kommuner ha en kulturminneplan. Men erfaringene viser også at det ikke alltid er lett å forene kreativt utviklingsarbeid med formelle kommunale planprosesser. Det framkommer at det er ulike oppfatninger av hvordan en bør arbeide fram et slikt dokument. Prosjektledelsen i Vardø Restored vektlegger kreativitet, engasjement og faglig kvalitet, mens kommunen, fylkeskommunen og Riksantikvaren er opptatt av å følge kravene som er satt i plan- og bygningsloven og få arbeidet satt i gang for senere å utdype og rullere planen.

5.5 Arbeidsmetodikk i tilnærmingen til huseiere

Mye av dette prosjektet er grunnlagt på en filosofi om at lokalt engasjement skapes gjennom tett dialog og forståelse mellom prosjektarbeiderne og målgruppa huseiere. Huseierne må forstå at de sitter på en verdi som kan realiseres, og at de kan få nødvendig bistanden til å vurdere om det er formålstjenlig å sette husene i stand. Krisa i fiskeriene med stor utflytting har gjort boliger og næringseiendommer nærmest «verdiløse» i økonomisk forstand, i et marked hvor det er minimal etterspørsel, og hvor kostnadene ved istandsetting er høyere enn de inntektene som kan oppnås ved ferdigstillelse. Men, ved å søke offentlige midler kan den økonomiske byrden minimaliseres. Dette handler om å få eierne til å innse at eiendommene er en del av en viktig lokal kultur og historie som det er verdt å ta vare på, noe som kan gjøre dem, og resten av byen stolt, samt møte det kjente slagordet - riv mannskjiten! – med handling.

Prosjektlederen i Vardø Restored har utviklet denne metoden gjennom erfaringer med Hamningbergprosjektet og fra arbeid i Canada med urfolk og «restorative practices» der det må bygges opp tillitt på målgruppens premisser, gjerne gjennom lange samtaler rundt bålet. Erfaringen fra Hamningberg viste at huseiere i utgangspunktet var skeptiske til offentlige myndigheters interesse for å ta vare på den eldre bebyggelsen og legge seg opp i hvordan disse som var i privat eie skulle forvaltes. I stedet for styring og implementering ovenfra, var det behov for å skape en felles forståelse gjennom langvarig og gradvis opparbeiding av tillit. Dette kapitlet vil formidle noen av inntrykkene vi sitter igjen med etter å ha snakket med huseierne som har fått bistand fra prosjektet Vardø Restored.

Mange av våre informanter sier at de forut for kontakten med Vardø Restored ikke hadde sett for seg at husene kunne ha en verdi for ettertiden. De var ofte i eie som arv etter slektninger som hadde hatt en aktivitet i husene i en tid da Vardø var i vekst. Nå var det vanskelig å se for seg hvordan bygningene kunne istandsettes og brukes. Prosjektleders metode for å oppnå tillitt hos huseiere omtales av informanter som en ydmyk tilnærming med mye dialog. En tok seg den tida som var nødvendig. Noen forteller også at det var prosjektlederen som først tok kontakt og luftet interessen, og at ideene gjerne måtte modnes en stund. Her er noen eksempler på sitater fra informanter:

Prosjektlederen snakker på en måte som får folk med. Han er ikke invaderende og belærende, men vi diskuterer oss frem til muligheter og gode løsninger.

Prosjektlederen er veldig ydmyk og forsiktig i sin tilnærming, kommer med forslag. Vardø Restored har betydd mye for byen. Det har vekket folk og gitt oss tilgang på kompetanse.

Jeg vet ikke om noe prosjekt som har gjort så mye av seg for så lite penger.

Jeg hadde aldri satt i gang dette uten Vardø Restored sin hjelp. De vet hva som trengs å gjøres og hvordan. Jeg har fått mye faghjelp fra håndverkeren som var knyttet til prosjektet.

Etter hvert som det ble kjent blant flere at det var mulig med både håndverksmessig og økonomisk bistand til å sette i stand husene og det ble synlig at andre huseiere hadde tatt tak, ble det mer blest og interesse rundt prosjektet. Dette synliggjøres gjennom videoportretter av huseiere. Særlig blir Husegården trukket fram som et prosjekt hvor ildsjeler tidlig gikk i gang med restaureringen og fikk inn leietakere med blant annet næringsaktivitet. Dette ble lagt merke til og viste at det går an å få til større ting om en får god hjelp og støtte.

Informanter vektlegger også betydningen av å ha tilgang på kvalifisert antikvarisk kompetanse. Tidligere reparasjoner og istandsetting var ofte blitt gjort av ukvalifiserte eller av håndverkere uten nødvendig spisskompetanse. Noen har også fått seg

overraskelser når de har begynt å rive og ser at det tidligere ikke er brukt rett materiale. Flere sier de har brukt håndverkere som har deltatt på kurs, både tømrere og blikkenslagere, og at det er en stor fordel å ha denne kompetansen tilgjengelig. Noen huseiere har også vært opptatt av å tilbakeføre huset til sin opprinnelige form etter flere ombygginger, og har studert gamle bilder eller lett under flere malingslag for å finne originalfarger.

Informanter fremhever også den langsiktige tilnærmingen hvor en kan se istandsettingen over noe tid. Siden søkerne må bidra med både egenfinansiering og dugnadsarbeid vil det nødvendigvis ta tid, og det kan være et stort økonomisk løft å bruke av egne midler. Derfor kan huseiere søke om midler til mindre og overkommelige prosjekter, gjøre dette ferdig, legge opp noe penger, og gå videre til neste fase.

Først fikk vi midler til drenering og vinduer. Etter hvert søkte vi på midler for å ta taket.

Nå har jeg gjort ferdig første etasje og har fått inn leietakere. Det vil gi meg inntekter så jeg kan starte opp i andre etasje.

Jeg har ikke fått byggelån i banken, derfor må jeg jobbe, spare og så bruke pengene på restaurering. Det er bra at Kulturminnefondet har løpende søknadsfrist, da kan en ta det når en har tid.

Eieren av Nord-Norges eldste kro, et 160 år gammelt bygg, har fått mye hjelp av Vardø Restored. Blant annet er det skiftet 14 spesialproduserte vinduer, og vegger er restaurert og isolert. Dette alene sparer drifta for betydelige fyringsutgifter. Videre blir det fortalt at den finansielle støtten til restaureringen har gjort at egne midler kan brukes på andre tiltak som skaper aktivitet i lokalsamfunnet. Blant annet er det laget en scene med komplett lydanlegg. Dette blir brukt til en rekke konserter, festivaler og kulturelle arrangement. Noe som igjen bidrar til økte inntekter på drifta i kroa.

Informantene formidler mye positivt som er oppnådd gjennom bistanden fra Vardø Restored. Det har både vært en hjelp og støtte i realiseringen av deres egne bygningsprosjekter, men har også vekket behovet for å dokumentere og presentere bygningenes historiske bruk og unike fortellinger. Dette har gitt ideer til hvordan bygningene kan leve videre for ettertiden. Men prosjektet har også gjort noe med folks holdninger til de gamle bygningene og verdien av å ta vare på flere deler av bebyggelsen. Her må det også presiseres at en del krefter og midler har gått til restaurering av kommunale bygg og bygg i Varanger museums eie.

5.6 Prosjektets kobling mot lokale nettverk

Vardø Restored jobber tett opp mot lokale aktører og har hatt en imponerende evne til å mobilisere både enkeltpersoner, frivillige lag og foreninger, organisasjoner, skoler og

næringsaktører i lokalsamfunnet. Dette er samarbeidsparter i gjennomføringen av ulike tiltak, men også en del av prosjektets arbeidsmåte med å mobilisere grasrota til å ta aktivt del i viktige saker for lokalsamfunnet. Et eksempel er Vardø Restored sitt samarbeid med Kystopprøret som vokste fram i 2017 som en reaksjon på den langvarige utarming av fiskerinæringene og ressursene som lokalsamfunn som Vardø er helt avhengig av. Staten har regulert bort adgangen til marine ressurser, og fisken må tilbake til kystfiskerne slik at verdiskapingen kommer kystsamfunnene til gode. Fiskeripolitikken var knapt nevnt i valgkampen til Stortingsvalget, og Kystopprøret ønsket å skape blest om kystens utfordringer til et større publikum, og hadde arrangement i Oslo. Mobiliseringen har satt Vardø på kartet, og en rekke partiledere, ministre og stortingsrepresentanter har gjestet byen og deltatt på folkemøter. Samarbeidet er videreført i aktiviteter som fortellerfestivalen *Tenning* som i februar 2018 hadde fokus på kyst- og fiskeripolitikk.

5.7 Prosjektene som kom inn «fra siden»

Utviklingen av Vardø Restored kjennetegnes av en rekke prosjekter og aktiviteter som kommer inn «fra siden» gjerne med egen finansiering. Dette har ført til kontakt mellom Vardøsamfunnet og eksterne nettverk, som har tilført ny kunnskap og kompetanse og ideer som igjen har bidratt til mobilisering i Vardø.

Komafest har vært en viktig del av prosjektet Vardø Restored, både i oppstartsfasen hvor festen først ble arrangert i 2012, og ved seinere samarbeid i Vardø og etter hvert over i Russlandsprosjektet i Teriberka. Initiativtaker, gateartisten Pøbel, har vært opptatt av fraflyttings- og forfallsproblematikk i andre regioner, og ønsket med Komafesten var å vekke de gamle og delvis glemte husene til live, vekke dem opp fra koma, og gi dem nytt liv. Pøbel valgte selv ut de veggene som kunne egne seg for gatekunst. Vardø Restored sin prosjektleder gikk i dialog med huseierne for å innhente tillatelse. Mange var i utgangspunktet skeptiske til prosjektet, men så verdien da flere av kunstverkene knyttet seg direkte til husenes historikk, tidligere bruk, eller ga et «statement» til den tidligere aktiviteten. Slik sett koblet kunsten bygningenes og byens fortid, nåtid og fremtid, og det ble produsert ny kulturarv. Innbyggerne fikk etter hvert et eierskap til kunstverkene, og gatekunsten ble i tillegg en attraksjon for besøkende og turister.

Neste fase i Komafest var *Blood bank – Galleri Pøbel* hvor det vises til at Vardøsamfunnet er tappet for blod gjennom fraflytting og redusert næringsaktivitet, og innbyggerne ble invitert til å tegne på lerreter som var satt opp rundt i byen med rød sprittusj. Slik ble blodet som symboliserer livet og pulsen gitt tilbake gjennom kunst og aktiviteter i lokalsamfunnet. I siste fase av Komafest i Vardø tok Pøbel utgangspunkt i tomme butikker som var restaurert eller under restaurering, og flyttet ulike kunst- og kultur- og næringsaktiviteter inn i disse for et kortere tidsrom for å vise hvilken bruksområder og mulighet som lå i husene. Blant annet ble et gammelt bakeri gjenskapt ved å knytte det til elevbedrift som produserte bakverk i lokalet. Samtidig ble historien om bakeriets storhetstid og nerve i lokalsamfunnet gjenskapt gjennom omvisninger, historiefortellinger og produksjon av materiale. Selv om Komafest har vært en integrert del av prosjektet

Vardø Restored sin aktivitet, med kunstneren Pøbel har brakt med seg egen finansiering inn i prosjektet og på den måten styrket gjennomføringen av tiltakene.

Vi har tidligere nevnt den store satsingen mot Teriberka og gjennomføringen av prosjektet New Chapter i 2017. Pøbel hadde vært i Teriberka tidligere, sett forfallet i den gamle trehusbebyggelsen og lenge ønsket å kjøre et større prosjekt med Vardø Restored. Det gikk rykter om at myndighetene planla å rive det meste av den gamle bebyggelsen i Teriberka og flytte innbyggerne til blokkleiligheter i nærmeste landsby og til Kola. Pøbel og Vardø Restored ønsket å skape et lokalt engasjement gjennom å invitere lokalbefolkningen til samtaler rundt bålet og sammen bygge om en lastebil til mobilt bibliotek og en militærvogn til sauna. Biblioteket skulle blant annet formidle minner fra Teriberka og Vardøs historie, og bringe erfaringer fra lokalsamfunnsarbeid i Vardø til Teriberka. Den russiske kulturorganisasjonen Friday Milk var samarbeidspart sammen med lokale kulturkrefter. Selv om mye arbeidstid ble brukt fra prosjektleder og prosjektmedarbeidere ved Vardø Restored til å gjennomføre dette prosjektet, hadde tiltakene hovedsakelig en ekstern finansiering, blant annet fra Barentskult, KORO Kom og KORO Uro⁶, Fritt ord og Kulturrådet. I rapporteringen fra Vardø Restored i 2017 er denne mottatte eksterne støtten anslått å være 2,5 millioner kroner. Dette sier en del om hvilken effekt disse tiltakene hadde for å løse ut andre midler. Vi vet mindre om hvilke samfunnseffekter prosjektet hadde i Russland ut over engasjementet og aktiviteten der og da.

Norges arkitektur og designhøgskole (AHO) er en annen viktig institusjon som har bidratt med fagkunnskap inn i prosjektet Vardø Restored. Høgskolen hadde egne forskningsprosjekter hvor Vardø inngikk som case. AHO har bidratt med idemyldring med næringsaktører, mobilisering av lokalbefolkningen, arrangerte byvandring, workshops og har utarbeidet mye av dokumentasjonsmaterialet over bygg og bydeler som blant annet inngår i grunnlagsmaterialet til kulturminneplanen. Nasjonal og internasjonal kompetanse inngikk i aktivitetene. Vardø Restored er også brukt i studentarbeid på master og doktorgradsnivå, og det har vært samlinger med studenter i Vardø. Denne interessen gir prosjektet status og sørger for at erfaringene når langt utenfor landsdelens grenser.

Foruten den faglige nytten har disse prosjektene «på siden» hatt mye å si for totaløkonomien til Vardø Restored. De har resultert i at kapasitet og kompetanse kan hentes inn med minimale kostnader for prosjektet, og som det ellers ikke ville vært økonomi til. Men det har også vært utfordrende kapasitetsmessig å finne tid til å følge opp alle tiltakene, og i perioder har prosjektene «på siden» tatt så mye tid at annet ordinært prosjektarbeid har ligget på vent. Dette kan ha påvirket effektiviteten og gjennomføringsevnen i det ordinære arbeidet. Prosjektlederen uttrykker at det lå

---

⁶ KORO - Kunst i offentlig rom med virkemiddelordningen KOM – kommunale og fylkeskommunale kunstprosjekter, og URO - Uteromsordningen

begrensede finansielle ressurser i det ordinære prosjektarbeidet, og at Vardø Restored måtte rette fokuset der det var friske penger å hente. Naturlig nok var mye av dette arbeidet utenfor styringsgruppa til Vardø Restored sin kontroll.

6 Evalueringstema II: Bidrag til lokal og regional samfunnsutvikling

Dette kapittelet vil vurdere hvordan prosjektet Vardø Restored har bidratt til en lokal samfunnsutvikling gjennom å se nærmere på sosial, økonomisk og kulturell verdiskaping i Vardø. Til slutt vil vi undersøke i hvilken grad prosjektet har bidratt til en regional utvikling og kobling av regionale aktører innen kulturminnefeltet.

6.1 Sosial verdiskaping

Kulturarevns rolle i samfunnsutviklingen har en sosial dimensjon gjennom utvikling av en felles forståelse for at det er verdt å ta vare på kulturminnene. Vardø Restored har bidratt til økt kunnskap om hvilke verdier kulturminnene har i lokalsamfunnet og hvordan de kan brukes for å skape trivsel, bolyst, tilhørighet og engasjement. Kulturminnene/de restaurerte husene skaper også nye arenaer for sosial interaksjon; samarbeid, dugnadsaktivitet og fellesskapsfølelse lokalt. Samtidig knyttes disse ressursene til eksterne nettverk som bringer inn analytiske, kunstneriske og økonomiske virkemidler for stedsutvikling.

Samfunnsentreprenørskap er et relevant begrep å bringe inn i evalueringen av Vardø Restored. Begrepet brukes gjerne om prosesser som leder fram mot nye fellesskapsløsninger og aktiviteter rettet mot å skape verdier og goder for samfunnet (Borch og Førde 2010). Samfunnsentreprenørskap kan også oppstå som et svar på en utfordring eller krise i samfunnet, hvor målet er å skape endringer, løse problemer og utnytte utviklingsmuligheter. Vardøs fiskerikollaps med fraflytting og tomme hus viser en slik krise som ga en mulighet til å snu utviklingen til noe positivt. De tomme og forlatte husene ble gitt nytt liv og ble vekket opp av koma. Flere studier viser (op.cit) hvordan kriser eller muligheter som oppstår i lokalsamfunn utløser ildsjelers engasjement og mobilisering av lokale krefter. Ildsjeler tar tak og spiller på tilgjengelige lokale krefter, ofte i forkant av offentlige tiltak. Ildsjeler er samfunnsentreprenører og bidrar til handling gjennom å initiere samfunnsmessige endringer for å skape noe som er verdifullt for innbyggerne (Rønning, 2010). Stam og Bosma (2015) viser at de fleste samfunnsentreprenører realiserer sine ideer i sitt nærmiljø hvor de er vokst opp, har et nettverk, sosiale relasjoner og kjenner kulturen. Disse er ofte lidenskapelig engasjert i sitt lokalsamfunn, og ønsker å forandre. Prosjektlederen i Vardø Restored passer godt til denne beskrivelsen, og omtales som en utrettelig forkjemper for Vardø og de muligheter som ligger i å skape lokalt engasjement og tilhørighet. Men for å få til dette må en kjenne historien til byen og bygningene. Gjennom bruk av fortellinger vises nye mulighetsrom som rokker ved etablerte forestillinger om hva som er mulig å få til.

Kreativitet er nøkkelen i alt utviklingsarbeid. Kreativitet og nyskaping er sosiale prosesser som skjer i relasjoner og møter mellom ulike aktører og deres omgivelser. Kreativ kraft kan virke både gjennom formelle og uformelle nettverk, og Vardø Restored er et godt eksempel som dekker begge formene. Gjennom prosjektet skapes et formelt nettverk gjennom et finansielt partnerskap og gjennom styringsgruppa, samt nettverk av huseiere, næringsaktører og håndverkskompetanse. I tillegg knytter prosjektet til seg en rekke kreative, eksterne nettverk av ulik varighet og karakter.

6.2 Økonomisk verdiskaping

I dette avsnittet skal vi si litt om de økonomiske virkemidlene, både offentlige og private som prosjektet har utløst ut over prosjektmidlene som er omtalt i forrige kapittel. Dette dreier seg om tre former for økonomisk verdiskaping. A) Midler utløst til antikvarisk istandsetting av hus og næringsbygg i Vardø, B) verdiskaping og næringsaktivitet i de istandsatte byggene, samt C) næringsaktivitet knyttet til tilgrensede prosjekter.

En hovedpilar i prosjektet har vært å bistå huseiere med å søke midler til antikvarisk restaurering av hus og næringseiendommer. Vi skal først si litt om de virkemidlene som finnes for dette formålet.

Finnmark fylkeskommune forvalter tilskudd via Riksantikvaren over statsbudsjettet, kap. 1429, Post 71, til antikvarisk restaurering av freda hus og anlegg, samt post 72.4 kystkultur. Innenfor kystkultur kan en gi støtte til både fredet og ikke fredet bygg. Det vil si at fylkeskommunen mottar og prioriterer søknader, for behandling hos Riksantikvaren. Tilskuddet skal gå til private eiere til istandsetting, skjøtsel og sikring av kulturmiljø som er fredet etter kulturminneloven eller andre særlig viktige kulturmiljø. Søknader med egenandel vil bli prioritert.

Kulturminnefondet er et lavterskeltilbud og en rendyrket tilskuddsordning for eiere av verneverdige kulturminner. Private eiere av kulturminner kan søke, men også frivillige lag og organisasjoner enten de eier kulturminner selv, eller forvalter dem på vegne av andre, kan søke. Kulturminnefondet støtter tiltak på alle typer faste kulturminner, som for eksempel boplasser, hus og bygninger, båter og fartøy, hageanlegg og bevaring av kulturlandskap. Ordningen krever minimum 30 % egenfinansiering. Dette kan være dugnad, eget materiale/maskiner og egenkapital/privat tilskudd.

Stiftelsen UNI er en stiftelse med ideelt formål å fremme allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for derved å bidra til en trygg utvikling i det norske samfunn. Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.

Vi skal nå se på en del tall vi har tilgjengelig om restaureringsprosjekter i Vardø som har fått støtte fra de tre ulike virkemiddelordningene nevnt over. Her er det greit å være klar over at det ligger ulik type informasjon og detaljeringsgrad bak disse tallene, og de kan

derfor være utfordrende å sammenstille. Vi har valgt å ha hovedfokuset på tildelte midler, og der det finnes, utbetalte midler. Alle søknader når ikke opp ved tilskuddsbehandling og blir avslått. Det kan være lagt ned mye arbeid ved søknadsforberedelse både fra eiers side og eventuelt med bistand fra Vardø Restored. Antallet søknaden det totalt er jobbet med vil derfor være større enn det som framkommer her. Mange søkere erfarer at de ikke alltid får tilskuddsbeløpet de har søkt om. Da må de omprioritere på arbeidet og kanskje stykke det opp, eventuelt søke om mere midler senere. Det kan også være ulike grunner til at innvilget beløp ikke blir tatt i bruk brukt, som for eksempel sykdom, død, flytting og endring i privat økonomi som gjør det vanskelig å skaffe egenkapital. Det vil også være tilskuddsmottakere som ikke får gjort alt arbeidet som var planlagt/brukt opp midlene i sin helhet og ikke får utbetalt hele summen. Derfor vil det være forskjell på summene som er bevilget og som er utbetalt til søker. Et kjennetegn ved disse søknadene/søkerne er at arbeid stykkes opp og samme søker/tiltak kan gå igjen flere ganger på listene, noen har også fra flere/alle tilskuddsordningene. Så må vi påpeke at vår oversikt over tildelinger/utbetalinger til tiltak ikke nødvendigvis er et direkte resultat av bistand fra ansatte i Vardø Restored.

Vi har hatt tilgjengelig en liste over alle søknader, tildelinger og utbetalinger fra Finnmark fylkeskommune/Riksantikvaren til prosjekter i Vardø kommune under postene freda bygg/kystkultur. I perioden 2010–2018 er det innvilget midler til 73 tiltak med en samlet sum av 9 millioner.

Det er per medio 2018 gjort utbetalinger til 59 tiltak på til sammen 6,6 millioner. Det er greit å bemerke at en betydelig andel av disse har gått til Hamningberg. Selv om dette ligger i Båtsfjord kommune, er søker Hamningberg væreieranlegg registrert med adresse i Vardø. Mange av eierne bor i Vardø, så dette er ikke unaturlig. Til sammen er det bevilget 2,3 millioner til Hamningberg i denne perioden til 26 ulike tiltak. Dette viser at huseiere i Hamningberg som var med i pilotprosjektet i verdiskapingsprogrammet 2006-10 fortsetter å produsere søknader. En annen betydelig tilskuddsmottaker er Varanger museum til Brodtkorbsjøene, med 9 tilskudd på vel 0,7 mill. Medio 2018 gjenstår om lag 2,4 millioner til prosjekter som har fått bevilgning, men ikke har anmodet om (rest)utbetaling enda.

FFK/Riksantikvaren 2010-2018, Vardø kom.	Tildelinger	Utbetalinger
Antall tiltak	73	59
Sum	9 mill	6,6 mill

Tabell 2: Tildelinger og utbetalinger til prosjekt i Vardø kommune fra Finnmark fylkeskommune/Riksantikvaren

Vi har hatt tilgjengelig en liste over alle søknader, tildelinger og utbetalinger fra Kulturminnefondet til prosjekter i Vardø kommune. Kulturminnefondet gir støtte til

bygninger i privat eie. I perioden 2010 til medio 2018 er det totalt bevilget 9,5 millioner til 52 ulike tiltak i Vardø kommune. Per medio 2018 er det utbetalt kr 5,7 millioner til 36 ulike tiltak. Det gjenstår drøyt 2 millioner til innvilgede prosjekter som ennå ikke har anmodet om (rest) utbetaling.

Kulturminnefondet 2010-2018, Vardø kom.	Tildelinger	Utbetalinger
Antall tiltak	52	36
Sum	9,5 mill	5,7 mill

Tabell 3: Tildelinger og utbetalinger fra Kulturminnefondet til prosjekt i Vardø kommune

En informant fra Kulturminnefondet framhever viktigheten av å ha en «hjelper» i systemet som kjenner huseiere, håndverkere og virkemiddelapparatet, og som kan kvalitetssikre søknader. Vardø Restored sin rådgivingstjeneste har resultert i gode og gjennomarbeidede søknader til Kulturminnefondet med liten risiko for avslag. Dette kommer tydelig fram i statistikken over antallet søknader fra Finnmarkskommuner hvor det er få søknader fra andre kommuner enn Vardø.

Fra UNI-stiftelsen har vi en oversikt over tildelte midler til prosjekter i Vardø i perioden 2010-2018. Det er totalt 8 bevilgninger på til sammen kr. 920.000. Av disse var hele fire bevilgninger til Grand hotell. Vi har ikke informasjon om alle disse midlene ble utbetalt og prosjektene ble gjennomført.

UNI-stiftelsen 2010-2018, Vardø kom.	Tildelinger
Antall tiltak	8
Sum	0,9 mill

Tabell 4: Tildelinger fra UNI-stiftelsen til prosjekt i Vardø kommune

Av oversiktene over kommer det fram at de tre virkemiddelordningene alene har bidratt med rundt 20 millioner til prosjekter i Vardø. På slutten av prosjektperioden skjedde det en dreining ved at det også ble gitt bistand til søknadsskriving for huseiere rundt hele Varangerfjorden. Vi har ikke eksakte tall på antallet søknader og finansiering, men det kan være snakk om en håndfull søknader til hus i blant annet Ytrebyen og Vestre Jakobselv i Vadsø kommune og i Bugøynes i Sør-Varanger kommune.

Vardø Restored sine rapporteringsdokumenter gir informasjon om hvor mange søknader prosjektet har vært involvert i på ulike stadier av prosjektet. Men det er vanskelig å gjøre en optelling av dette i forhold til tidspunkt en teller i fra, om en teller per søknad eller per prosjekt/hus og vi har ikke funnet noe tall som oppsummerer dette på slutten av prosjektperioden. Dette er ikke så unaturlig da denne aktiviteten fremdeles er pågående (slutten av 2018).

I rapporteringene fra Vardø Restored er det fremhevet at offentlige tilskudd til antikvarisk istandsettelse utløser minst like mye private midler hos eierne og mye dugnadsarbeid som inngår som en del av verdiskapingen. Denne vurderingen er kanskje til og med beskjeden sett i lys av et arbeid Menon har gjort om Kulturminnefondets samfunnsnytte (Menon 2017a). I evalueringen hevdes det at én krone fra Kulturminnefondet fører til at det brukes kroner 3,50 på bevaringsprosjektet. Takket være dugnadsinnsats og private midler, utløser pengene med andre ord en innsats verdt tre og en halv gang så mye. Pengene fra Kulturminnefondet utløser i mange tilfeller andre tilskudd fra f.eks UNI-stiftelsen, SMIL-midler og fylkeskommuner. Med et slikt regnestykket vil de vel 20 millionene som er dokumentert bevilget over fort bli til 60 millioner. Det er selvfølgelig umulig å beregne slike summer nøyaktig, men det sier en del om hvordan private midler hos huseiere settes i sirkulasjon, og brukes til å kjøpe inn materiale, håndverkertjenester, materiale og utstyr fra lokale og regionale leverandører. Dette kan gi et anslag om hvilke samfunnsøkonomiske effekter disse virkemidlene har i et lite lokalsamfunn hvor aktiviteten fører til mersalg og merarbeid, og danner et fundament for å styrke eksisterende arbeidsplasser og skape nye.

Vi har sett at verdiskapingen knyttet til kulturarv både kan være av privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk karakter. Eiere av de kulturhistoriske byggene vil først og fremst være opptatt av den verdiskaping som tilfaller vedkommende selv, og vil være avgjørende for vedkommendes villighet til å bruke egne penger på istandsetting. Men den privatøkonomiske tilnærmingen til verdiskaping er for snever til å fange opp de verdier istandsetting av bygg kan tilføre lokalsamfunnet, kommunen, regionen, eller nasjonen som

helhet. Det blir derfor mer riktig å snakke om en samfunnsøkonomisk verdiskaping. En rapport om verdien av kulturarv tar utgangspunkt i norske steder med flere kulturminner, og viser at det er høyere betalingsvillighet for å bo i nabolag med høy tetthet av kulturminner enn i nabolag med lavere tetthet av kulturminner. Videre viser studien at kulturmiljøer bidrar til økt velferd i lokalsamfunn i form av økt sysselsetting og verdiskaping, blant annet gjennom turisme (Menon 2017b).

Vi skal gjøre en enkel vurdering av den økonomiske verdiskapingen prosjektet har hatt for de som har utviklet ny næringsaktivitet eller styrket eksisterende næringsaktivitet i byggene som er istandsatt. Gjennom intervjuene er det kommet fram at en del av de restaurerte byggene er tatt i bruk av næringsaktører. Det er både

lokaler som blir brukt som kontorer for konsulenttjenester innen næringsutvikling, kultur, reiseliv, event-markedet, samt butikker og firmaer innen håndverksbransjen, og næringsmiddelsalg som er på bakkeplan. I tillegg er en del av byggene tilrettelagt til boligutleie. Næringseiendommer knyttet til fiskeri er også istandsatt og har gitt fiskerinæringen lokaler til egne buer, annen sjønær aktivitet, samt sanitæranlegg og overnattingsmuligheter for fremmedfiskere. Bruk av byggene, næringsaktørens tilstedeværelse og salg av varer og tjenester skaper aktivitet og bidrar til å opprettholde viktige servicefunksjoner som ellers kanskje ikke hadde vært tilgjengelige i lokalsamfunnet.

Til slutt skal vi si noen ord om hvilke typer økonomiske effekter alle de tilgrensede prosjektene med nedslagsfelt i Vardø har hatt for lokalsamfunnet. Vi tenker da særlig på hvordan de ulike festivalene og aktivitetene har ført til flere tilreisende til Vardø med økt omsetning på hotellet, restauranter, utesteder og hos reiselivsaktører. Men dette er også perioder hvor lokalbefolkningen benytter de samme tilbudene og legger igjen penger hos det private næringslivet. Det er ikke mulig å vurdere verdien av dette i kroner og øre, men vil utvilsomt bidra til at slike aktører kan få et bedre økonomisk grunnlag for sin virksomhet.

6.3 Kulturell verdiskaping

Den offentlige kulturminneforvaltningen har tradisjonelt lagt vekt på bevaring av objekter, det vil si kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap gjennom kulturminnelov, plan- og bygningslov mv. De senere årene er det vokst fram et behov for mer prosessuell tenkning om hva som er kulturarvens betydning og rolle i samfunnsutviklingen.

Kulturarven er dynamisk og forholder seg til andre endringer i samfunnet ved å fokusere på fortid, nåtid og fremtid. Kulturarv kan skapes og produseres gjennom kulturarvproduksjon på ulike måter og gjennom medvirkning gis kulturarven betydning for steders og menneskers identitet og tilhørighet. Fra 1980-tallet har det vært et politisk mål at kulturarven skal tas i bruk og har blitt betraktet som et lokalt og regionalt virkemiddel for å skape liv og aktivitet på steder i omstilling og/eller som var preget av stagnasjon. Kulturminner ble en bransje og i samvirke med turisme ble den blant de sterkeste vekstbransjer i Europe (Holm 2016).

Disse trendene nådde også Vardø og prosjekteier Varanger museum med den lille lokale avdelingen i Vardø med rundt tre ansatte. Museet har ansvar for forvaltningen av flere vernede bygninger og fartøy på vegne av Vardøhus museumsforening, men har hatt begrensede finansielle ressurser til utviklingsarbeid. Mye fokus har derfor vært på å holde bygninger og gjenstander unna forfall, og de siste årene har de ansatte hatt en omflakkende tilværelse etter at kontorlokalene og den faste utstillingen måtte forlates pga. råteskade. Dette gjorde at de måtte tenke nytt og legge mer av aktiviteten utenfor byggene. Gjennom Vardø Restored har museet fått nye impulser med mulighet til å jobbe mer kreativt og aktivt og bli mer oppsøkende i lokalmiljøet. Vardø Restored har tilført museet penger og personlige ressurser som i enkeltår har overgått avdelingens årlige

driftsbudsjett. I følge informant ved museet har dette endret deres måte å jobbe på. Samtidig har prosjektet styrket fagkunnskapen om Vardøs historie og kulturarv, og gitt museet nye måter å formidle kunnskap på gjennom sosiale medier, film, historieproduksjon og lokalt prosessarbeid.

Vardø Restored blir trukket frem som et prosjekt hvor en har klart å forankre kulturarven lokalt og hvor lokalbefolkningen har en eierskapsfølelse rundt førkrigsbebyggelsen og andre kulturminner. Dette blir gjerne trukket frem som en kontrast til etableringen av Steilneset minnested over trolldomsprosessene i 2011 hvor det ble bygget helt nye, moderne installasjoner av utenlandske arkitekter og kunstnere. Dette monumentet sies av informanter å være mer rettet mot tilreisende enn lokalbefolkningen.

6.4 Regionale virkninger

Hvordan har så prosjektet Vardø Restored bidratt til regional utvikling og samarbeid rundt kulturminner og kulturhistorie? Av samtaler med informanter fremgår det at det er ulike oppfatninger rundt dette, og at prosjektet først og fremst er et lokalt prosjekt med sterk forankring i Vardø by. I løpet av prosjektperioden ble fokuset utvidet til hele Varangerfjordområdet, men dette handlet utelukkende om kursing av håndverkskompetanse og bistand til søknader om antikvarisk istandsettelse. Grunnelementet i Vardø Restored filosofi om å koble kulturminner til mobilisering av lokalbefolkningen gjennom stedsutvikling og engasjement har ikke vært mulig ut over Vardø by da dette krever prosjektets tilstedeværelse i de respektive lokalsamfunnene. Dette har ikke vært mulig å få til innenfor prosjektet, men arbeidsmetodikken kan utvikles og videreutvikles av andre samfunnsentreprenører som ønsker å ta fatt på slike oppgaver. Erfaring viser at dette bør være entreprenører som er bosatt og har sterk forankring til stedet, gjerne knyttet til bygdelag og lokalt foreningsarbeid.

Prosjektet har altså gitt regionale resultater ved å styrke tilgangen til antikvarisk håndverkskompetansen rundt hele Varangerfjorden, og gjort det mulig for flere eiere av eldre hus å finne denne kompetansen i sitt område. Det har også gitt håndverkere mulighet til å ta på seg denne typen oppdrag gjennom formalisering av kompetansen, og kan bidra til at disse får økt oppdragsmengde. Faglig veiledning i forbindelse med prosjektering og søknadsskriving har gjort det mulig for flere huseiere rundt Varangerfjorden å få tilgang til statlige midler til istandsetting, bygningsmassen er sikret, og kunnskapen om kulturminnenes verdi er styrket hos de som har fått bistand.

Prosjektet har ført til et tettere samarbeid mellom regionale aktører, og i Finnmark fylkeskommune fremstår prosjektet som et av noen hvor kulturavdelingen og næringsavdelingen jobber sammen, og hvor de involverte har økt sin kunnskap om kulturminners rolle for steds- og næringsutvikling. Store personutskiftninger har imidlertid begrenset kunnskapsoverføringen, og en kan stille spørsmål ved om kunnskapen er spredd ut i organisasjonen. Ett av målene i prosjektet har vært å skape næringsaktivitet i de restaurerte byggene. Vi kjenner ikke til at fylkeskommunen har knyttet sin satsing på

Vardø Restored til annet næringsmessig utviklingsarbeid i Vardø gjennom for eksempel bruk av egne og Innovasjon Norges næringsrettede virkemidler eller kunnskapsbaser. Her ligger det nok et potensial for en mer målrettet innsats. Vi ser heller ikke at erfaringene er brukt aktivt inn i andre fylkeskommunale strategier eller satsinger. Dette etterspørres også av Riksantikvaren i tildelingsbrevet til Vardø Restored (12.09.2016)

Vi ber om at Finnmark fylkeskommune følger opp prosjektet og vurderer hvordan prosjektet og erfaringer fra prosjektet kan inngå i regionale strategier og utviklingsprosesser. Riksantikvaren er opptatt av at kulturminnefeltet skal være en viktig og synlig og integrert del av det framtidige regionale nivåets samlede oppgaveportefølje.

Finnmark fylkeskommune har sammen med Sametinget utarbeidet en regional plan for kulturminner og kulturmiljø (2017). Her blir prosjektet Vardø Restore nevnt som et godt eksempel, men ut over dette finner vi ikke spor av erfaringene i overordnet plan- eller strategiarbeid.

Prosjektet har delvis styrket Varanger museums regionale rolle gjennom å knytte håndverkskompetanse ved de ulike museumsavdelingene rundt Varangerfjorden sammen, og særlig da i forbindelse med kursing. Det var planer om å bruke denne kompetansen på tvers av lokasjonene, men dette er så vidt vi vet ikke fulgt opp. I prosjektets siste fase ble Vardø Restored bredere forankret i en større del av organisasjonen, også ved at styret i Varanger museum fikk bedre innsikt i prosjektets innhold og resultater. Valget om å bruke museets bygningsmasse i Vardø som arena for kurs og antikvarisk kompetanseheving (Ronhi-gården) ga også museet en mulighet til å gi nettopp disse bygningene et løft.

For Vardø kommune har deltakelsen i prosjektet hatt stor effekt, ikke minst fordi en del viktige oppgaver knyttet til bevaring av eldre bygninger, også kommunale, er blitt tatt tak i utviklet til en ressurs. Dette er oppgaver som kommunen selv har hatt liten kapasitet til å gå løs på og manglet kompetanse til. Vardø Restored har i prosjektperioden fremstått som kommunens forlengende arm til å drive stedsutvikling og samfunnsutvikling gjennom mobilisering av lokalbefolkningen og bringe viktige nettverk og kompetanse til byen. Kommunens finansielle bidrag til prosjektet har vært begrenset og tilførselen av midler fra regionalt og nasjonalt nivå har vært kjærkomment. Kanskje har dette bidratt til at kommunen i større grad har valgt å kanalisere egne knappe ressurser til andre prioriterte utviklingsfelt. Gjennom arbeidet med kulturminneplanen har kommunen klart å knytte prosjektets satsing til eget planarbeid, selv om dette har vært en langvarig og vanskelig prosess. Dessuten ligger det mye prestisje i å bli valgt ut som en del av en nasjonal satsing med hvor Vardø blir satt på kartet og får mye blest i media og i politiske kretser.

I begynnelsen av prosjektperioden, ble det arbeidet med å bruke prosjektet aktivt som en del i reisemålsutviklingen av Varangerområdet, særlig knyttet til prosjektet Varanger natur og kulturpark. Dette er lite utviklet gjennom prosjektperioden, og i den grad Vardø

Restored har koblet seg til reiselivsaktører er dette utelukkende lokale aktører i Vardø. Noen av de lokale reiselivsaktørene holder til i bygninger som er restaurert gjennom prosjektet, eller har ansatte som leier leiligheter i slike. En av de viktigste reiselivsaktørene i Vardø er Biotope som kombinerer arkitektur med fugleturisme. Blant annet er det bygget moderne konstruksjoner for fugletittere. Biotope har også et sterkt samfunnsengasjement og deltar ofte på arrangementer i Vardø Restored sin regi. Varanger museums sine samlinger er naturligvis en viktig del av turistens opplevelse av Vardø, og gjennom Vardø Restored er produktene videreutviklet.

6.5 Oppsummering av evalueringstema I og II

Prosjektet Vardø Restored har i perioden 2012–2016 vært viktig for å bygge kunnskap og forståelse rundt førkrigsbebyggelsen i Vardø, og skape engasjement rundt disse kulturminnenes rolle i stedsutvikling. Prosjektet har utløst en rekke statlige, regionale, kommunale midler til prosjektgjennomføring og har samtidig utløst tilskudd fra både offentlige og private ordninger for istandsetting av bygningsmassen i Vardø og delvis i Varangerfjordområdet.

Prosjektet har lykkes godt i å skape arenaer for mobilisering i lokalsamfunnet og lagt til rette for aktiviteter hvor befolkningen kan engasjere seg og delta aktivt. Med byens førkrigsbebyggelse som omdreiningspunkt har prosjektet fokusert på samhold og identitetsbygging hos innbyggere i Vardø by og bygging av stolthet rundt bygningenes kulturhistoriske verdi. Det er utviklet en dialogbasert metode for å komme i kontakt med og drøfte løsninger med huseiere av eldre bygg. Denne kontakten bygger på at tillitt utvikles over tid og gir resultater i form av større kunnskap og forståelse for kulturminnenes verdi. Prosjektet har rådgitt et stort antall bygningseiere og bistått med søknader som har utløst millioner fra Kulturminnefondet, Riksantikvaren, fylkeskommunen og UNI-stiftelsen. I følge en informant i Kulturminnefondet har satsingen i Vardø ført til at fondet har fått være med i en samfunnsutvikling hvor bygningsvern er løftet og resultatene vil ha stor betydning for ettertida. Slik sett fremstår denne delen av prosjektet som svært vellykket, og har hatt en høy måloppnåelse.

Videre har prosjektet bidratt til å bygge opp håndverkskompetanse i Vardø og Varanger gjennom kursing i antikvarisk istandsettelse slik at restaureringsarbeid gjøres på en forskriftsmessig måte som tar vare på byggene for ettertiden. Kompetansen har også gitt håndverkerne økt oppdragsmengde slik at de har flere bein å stå på, og gjort det mulig for huseiere å finne denne kompetansen i sitt nærmiljø. Denne kompetansen blir værende i området og vil være tilgjengelig for seinere behov. Dette har stor verdi for framtidig engasjement rundt istandsetting av bygninger. Samtidig har arbeidet ført til bevaring av en viktig historisk bygningsmasse i Vardø og Varangerfjordområdet som kanskje ville ha forfalt og være tapt for ettertiden uten prosjektets assistanse. Slik sett er den kulturhistoriske verdien betydelig.

Prosjektet har hatt en omfattende formidlingsaktivitet på lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå, og brukt nye og tidsriktige formidlingsformer for å nå ulike målgrupper. I dette arbeidet har Vardø Restored knyttet til seg sterke fagmiljøer og ressurspersoner ved Arkitektur og designhøgskolen i Oslo som har bidratt til å heve kvaliteten på dokumentasjons- og formidlingsarbeidet. Disse nettverkene har også jobbet aktivt for å skape arenaer for lokal medvirkning og formidling av resultater. Uten disse ressurspersonene hadde nok ikke Vardø Restored hatt samme kvalitet på sin formidlingsjobb.

Vardø Restored sin nettverksbygging mot kultur- og kunstfeltet har vært en stor berikelse for prosjektet og for å vise hvilke verdier og mulighetsrom som finnes i de gamle byggene i Vardø for lokalbefolkningen og andre. Særlig vil vi trekke fram det langvarige samarbeidet med Pøbel og gjennomføringen av Komafest over flere år. Muligheten til å hekte på eksterne aktører, har gitt prosjektet både kunnskap og kompetanse om kunstens rolle i det offentlige rom og vist lokalbefolkningen hva en kan få til. Disse nettverkene har ikke minst styrket finansiering av prosjektet da flere av disse aktørene har hatt med seg egen finansiering av sine tiltak i Vardø Restored. Vardø er satt på kartet i det nasjonale og internasjonale kunstmiljøet.

Men hva er det som ikke har fungert så bra med prosjektet Vardø Restored? Mange av de kreative sidene ved prosjektet som har vært en viktig faktor for prosjektets suksess, har samtidig vært vanskelig å kombinere med god prosjektstyring. Dette ser vi særlig i forhold til styringsgruppas manglende rolle som styrende for prosjektets utvikling. Prosjektlederen har i stor grad fått drive prosjektet slik han ville, og styringsgruppa har ikke lagt seg opp i detaljer. Finansørene, som delvis også sitter i styringsgruppa, har etterspurt bedre årlige rapporteringer av resultater, men har likevel betalt ut midlene selv om denne rapporteringen var mangelfull. Her har en vektlagt prosjektets gode resultater som viktigere enn formelle krav til rapportering. Rapporteringsutfordringene har også hatt konsekvenser for prosjektets økonomistyring og likviditet da de fleste midlene først ble utbetalt på slutten av prosjektperioden. Uten Varanger museums mulighet til å forskuttere lønn til prosjektarbeiderne, ville det ikke vært mulig å komme i havn med prosjektet.

Vardø Restored har tidvis hatt stillstand i gjennomføringen av tiltak pga. stor arbeidsbyrde med «sideaktiviteter». Prosjektledelsen har måttet prioritere aktiviteter med større økonomisk handlingsrom, noe som har gått ut over andre planlagte tiltak i prosjektet.

Vardø Restored hadde som mål å utarbeide et bedriftsutviklingsprogram, gjerne i samarbeid med Innovasjon Norge, for å skape en forretningsmodell for huseiere som ønsket å bruke byggene til næringsvirksomhet. Dette sporet ble ikke fulgt opp, og ble ganske tidlig i prosessen parkert til fordel for andre oppgaver.

Vardø Restored har også hatt aktiviteter hvor målene i begrenset/noen grad en nådd, men hvor en ikke har kommet helt i mål ved prosjektets slutt. Et slikt område er å skape næringsaktivitet i restaurerte bygg. Her har en oppnådd noe, og klart å få noen bygg i slik aktivitet, men det finnes andre hvor en ikke har klart å finne egnede bruksområder. Disse vil derfor ikke bidra til å den ønskede økonomiske verdiskapingen for eierne.

Kommunal plan for kulturminner er også et eksempel på et tiltak som ikke kom helt i mål. Det er nedlagt en masse arbeid og tilført mye kompetanse til arbeidet, men formen og omfanget av dette arbeidet harmonerte ikke med de formelle kravene til en kulturminneplan. Mangelfull kommunikasjon underveis i prosessen er trolig årsak til dårlig samsvar mellom kommunens bestilling og det som ble utarbeidet. Det nedlagte arbeidet vil derfor fungere som et grunnlagsmateriale til selve planen, men kommunen har nå selv tatt ansvaret for å kjøre planprosessen som skal gå gjennom 2019, og utarbeide plandokumentet.

Prosjektets har bidratt et stykke på vei med å styrke den regional samhandling mellom aktørene. Gjennom styringsgruppa og det finansielle partnerskapet er det utviklet mye kunnskap om hvordan kulturminner kan brukes i verdiskapingsprosjekter i en stedsutviklingskontekst, men dette har i begrenset grad ført til endringer i samhandlingsmønstre mellom ulike regionale aktører eller utvikling av nye samarbeidsløsninger.

Vardø Restored sitt hovedmål var å utvikle en modell for stedsutvikling med utgangspunkt i aktører som eier kulturminner, og bli et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling. Dette er et svært ambisiøst mål, og spørsmålet er om evalueringen kan si noe om dette målet er nådd. Vi vil hevde at arbeidsmetodikken med å gå i dialog med huseiere og å lage et system for faglig og finansiell støtte, er godt utviklet og kan stå som en modell som kan overføres til andre steder. Det er vunnet mye erfaringer som andre kan lære av. Næringsbiten er nok ikke ferdig utviklet, og grunnlaget for å utvikle en modell på dette området er nok begrenset slik situasjonen i Vardø er i dag. Vardø har i prosjektperioden fungert som et nasjonalt satsingsområde for kulturminnebasert steds- og næringsutvikling gjennom overføringen av betydelige statlige og andre midler, men det er usikkert hvordan dette kan tas videre etter at prosjektfinansieringen tok slutt. Vi vil konkludere med at gjennom Vardø Restored har en klart å utvikle en spennende arbeidsmetodikk som kobler eiere av kulturminner til viktige stedsutviklings- og samfunnsutviklingsprosesser gjennom tilførsel av kapital og kompetanse. Modellen for å gjøre dette til en mer permanent og forutsigbar ordning er imidlertid ikke ferdig utviklet.

7. Evalueringstema III: Videre lokalsamfunnsarbeid

Dette kapittelet retter blikket framover og har som mål å kunne si noe om hvordan erfaringene med Vardø Restored kan tas videre både lokalt og regionalt. Mange av temaene som tas opp i kapittelet er diskutert på evalueringsseminaret som ble arrangert i Vardø 9. april 2019 og videreført på de to neste dagene på et større seminar *Kulturarv og mobilisering* i Vardø/Vadsø. Noen deltakere kjent prosjektet godt fra før gjennom ulike kontaktpunkter, mens andre hørte om det for første gang. Dette ble en god diskusjonsarena for ulike typer innspill, dialog og erfaringsutveksling.

Mange er opptatt av at erfaringer og kunnskap som er framkommet gjennom Vardø Restored må videreføres. Gløden som er skapt i lokalsamfunnet gjennom ildsjelers entusiasme må ikke slukke. Den store utfordringen med Vardø Restored er som veldig mye annet prosjektarbeid å få til en overgang fra en tidsbegrenset prosjektgjennomføring til å forankre arbeidet i mer langsiktige strukturer. Riksantikvarens tilskuddspost 77 er i hovedsak ment å initiere prosesser, disse må på sikt finne sin forankring og finansiering lokalt og regionalt. Dette ble løftet fram under evalueringsseminaret i april, og kommer tydelig fram i Riksantikvarens brev til Finnmark fylkeskommune, Varanger museum og Vardø kommune (datert 09.04.2018) etter å ha avslått videre finansiering av prosjektet:

Prosjektet har hatt ambisjoner om å gjøre Vardø til en foregangskommune for stedsutvikling med grunnlag i kulturhistorie og kulturminner. Riksantikvaren vurderer at prosjektet har oppnådd gode resultater knyttet til istandsetting, antikvarisk kompetanse, næringsutvikling, formidling, medvirkning, dialog og bistand fra ekstern kompetanse. Prosjektet har også hatt positive effekter for forståelsen for kulturminneforvaltning i lokalsamfunn og institusjoner, også utover kommunen.

Etter Riksantikvarens oppfatning er det viktig å videreføre resultater og erfaringer fra Vardø Restored, men vi legger til grunn at dette først og fremst er et lokalt og regionalt ansvar. Vi anmoder derfor Vardø kommune, Varangermuseene og Finnmark fylkeskommune om sammen å planlegge veien videre. Vi understreker at intensjonen med verdiskapingsmidlene er å stimulere og støtte i en igangsettingsfase.

Som tidligere nevnt er prosjektet Vardø Restored nå blitt et selskap, Restored AS, som fortsetter å jobbe med noen av aktivitetene som det avsluttede prosjektet initierte. Et prioritert område er å holde fram med å yte assistanse til huseiere som ønsker å restaurere bygninger og levere søknader om finansiering. Intensjonen er at dette arbeidet også i framtida skal være gratis. Restored AS ønsker å satse på fiske for å blant annet

finansiere denne aktiviteten, og har planer om å utvikle prosjekter som kobler stedsutvikling, sjømat og aktivitet i restaurerte sjønære næringseiendommer. Dette kan åpne nye muligheter og knytte kulturminnearbeidet sterkere til Vardøs viktigste næring; fiskerierne, og skape aktivitet knyttet til matproduksjon, foredling og salg i de ulike byggene med fiskerirelatert virksomhet. Slik sett fortsetter arbeidet, men under andre rammebetingelser hvor Restored AS er avhengig av inntekter fra fiske og eventuelt andre eksterne finansierer. Slik organisasjonsformen er i dag vil Restored as ikke være støtteberettiget for finansiering fra Riksantikvarens støtteordninger innenfor kulturminneområdet. Spørsmålet blir så hvordan andre aktører på lokalt og regionalt nivå kan ta arbeidet videre inn i nye former og konstellasjoner. Restored as kan være en av flere partnere i et slikt arbeid, men det må altså forankres hos offentlige aktører i samarbeid med næringsliv og frivillig sektor.

7.1 Hvordan kan kommunen ta erfaringene fra Vardø Restored videre?

Det er liten tvil om at erfaringene og kompetansen som er utviklet gjennom Vardø Restored bør løftes videre i kommunens framtidige utviklingsarbeid og planarbeid for stedsutvikling og bolyst. Kommunen kan drive stedsutvikling på ulike måter, men forankring i planer og planprosesser etter plan- og bygningsloven vil alltid være viktig. Medvirkning og samarbeid med andre offentlige og private aktører er også grunnleggende. Og det er kanskje her den største læringsverdien i Vardø Restored ligger. Prosjektet har vist at det er mulig å mobilisere nye ressurser, internt i befolkningen og eksternt fra ulike kompetansemiljøer, på bakgrunn av arbeide med den lokale kulturhistorien og kulturminnene. Vardø kommune har hatt liten tradisjon for og kapasitet til å drive utviklingsarbeid og på mange måter har Vardø Restored gjennom prosjektperioden vært pådriveren for ulike lokale initiativer med innbyggerinvolvering, kunst, kultur, stedsutvikling, næringsutvikling, og å koble disse mot eksterne kompetansemiljøer. Disse samfunnsentreprenørene har skapt en egen dynamikk i samfunnet. Prosjektet Vardø Restored har på vegne av Vardøsamfunnet mobilisert interne og eksterne ressurser som vil kunne reaktiveres i nye utviklingsprosjekter, til glede for kommune og andre aktører med ansvar og engasjement for lokalsamfunnsutvikling. Det er skapt en plattform for nye muligheter.

Kommunens arbeid med kulturminneplan viser at Vardø kommune nå tar ansvar for å forankre planarbeid i eksisterende kunnskap og erfaringer gjennom Vardø Restored. Nå gjelder det å holde ildsjelelene engasjert og bruke planen til å prioritere hvilke bygg som skal bevares som viktige kulturminner for framtiden. Planens handlingsdel gir kommunen og huseierne det redskapet som trengs i dette arbeidet.

Høsten 2019 er det kommunestyrevalg. Nytt kommunestyret skal i løpet av 2020 utarbeide planprogram som sier noe om hvilke planer som skal prioriteres i valgperioden.

Hvis kommunen ønsker å ta et sterkere grep om lokalt utviklingsarbeid ligger det her en mulighet til å koble arbeid med for eksempel kommuneplanens samfunnsdel opp mot de konkrete nærings- og sysselsettingsutfordringene som engasjerer lokalbefolkningen, og motivere ildsjeler, organisasjoner, frivillige lag og næringsliv inn i dette arbeidet. Kulturminner må også gis en plass i kommuneplanens arealdel, og det må være samsvar mellom denne og kulturminneplanen. Ved gjennomføring og oppfølging av planarbeidet er kommunen pådriver og katalysator, men må slippe til alle de gode kreftene som finnes i lokalsamfunnet.

Kunnskapsmiljøer har bidratt med utvikling av ulike verktøy for hvordan kultur og natur kan tas i bruk i lokal samfunnsutvikling. Kommunen kan for eksempel ha god nytte av å se på en modell for lokalt utviklingsarbeid som er utviklet av Distriktssenteret. Denne 10-punktsmodellen omfatter følgende:

1. **Målanalyse** Velg overordnede mål lokalsamfunnet ønsker å nå
2. **Kartlegg stedskvaliteter** Finn ut hvilke stedskvaliteter lokalsamfunnet kan posisjonere seg på
3. **Samfunnsanalyse** Utviklingstrekk i samfunnet påvirker lokalsamfunnet. Finn ut hvilke
4. **Målgruppeanalyse** Hvilke målgrupper er lokalsamfunnet avhengig av å være attraktive for dersom målene skal nås?
5. **Valg av posisjon** Velg en posisjon som appellerer til de prioriterte målgruppene
6. **Forankring** Få flest mulig til å stille seg bak posisjonen som er valgt
7. **Identitets- og omdømmekartlegging** Finn ut hva både egne innbyggere og folk utenfra mener om lokalsamfunnet?
8. **Handlingsplan** Lag en handlingsplan for utvikling av stedskvaliteter
9. **Organisering og finansiering** Sikre gode resultater med god organisering og finansiering
10. **Langsiktig utviklings- og kommunikasjonsarbeid** Styrk stedskvaliteter og utvikle nye – og husk å fortelle om resultatet

Nye satsinger bør bygge videre på gjennomførte prosesser, resultater, dokumentasjon og kompetanse som er utviklet i prosjektet. Varanger museum, som et interkommunalt selskap der Vardø kommune har eierandeler, er et naturlig tyngdepunkt for å jobbe videre med kulturminner i formidlingssammenheng. Avdelingen i Vardø har vært prosjekteier for Vardø Restored, og har fagkompetansen om kulturminnene i kommunen. Det er naturlig at museet fortsetter kursvirksomheten for å opprettholde håndverkskompetansen i antikvarisk istandsetting i Varangerregionen, men det er også behov for å koble håndverkskompetansen i de ulike avdelingene i Varangermuseet og det private næringsliv i tettere nettverk.

Særlig ligger det et potensial i å utnytte dokumentasjonsmaterialet fra Vardø Restored i formidlingssammenheng; både for lokalt bruk rettet mot for eksempel skoleverket og mot tilreisende/turister. Det er produsert mye godt materiale om historien rundt de ulike

husene og deres eiere, både skriftlig og gjennom videoportretter. Dessverre er dette ikke tilgjengelig for allmennheten selv om deler av materialet kan finnes på ulike nettsteder og på YouTube og Vimeo. Restored as har en intensjon om å utgi en bok basert på materialet, og få hjemmesiden opp og gå, men dette er avhengig av kapasitet og ressurser. En slik situasjon er ikke ukjent for prosjekter som er avsluttet og det ikke finnes ressurser for å slutføre dokumentasjonen av resultatene på en slik måte at andre kan nyttiggjøre seg av den. Med forholdsvis enkle midler vil det være mulig å gjøre materialet tilgjengelig og tilrettelegge det til bruk for museet. Museet kan utvikle spesialtilpassede vandringer med kulturhistorien og minnene som grunnlag, både med personlig og virtuell guiding, gjerne i samarbeid med reiselivsaktører. Under seminaret «Kulturarv og mobilisering» kom det opp forslag om at huseiere og ildsjeler kan gjennomgå en vertskapsopplæring der de får en rolle i å formidle til turister og andre interesserte om historien bak kulturminnene. Slik skapes en stolthet rundt personlig formidling av kunnskap og erfaringer, og det kan utvikles til et salgsprodukt i næringsøyemed.

Flere av deltakerne på seminaret er opptatt av at veiledningstjenesten mot huseiere må fortsette, men må være forankret i Varanger museum som en av veldig få kunnskapsinstitusjoner i området og som har rammebetingelser for å institusjonalisere en slik tjeneste.

Det ligger også muligheter i å koble kommunalt utviklingsarbeid og formidlingsarbeid til regionale satsinger og initiativ hvor det mest nærliggende er å tenke Varangerfjorden og Varangerhalvøya knyttet til regionalparken og reisemålsutvikling i regionen. Det foregår et arbeid med å utvikle Varanger til et bærekraftig reisemål, og kulturminner er et viktig satsingsområde med planer for formidling og bruk av steder, objekter og tradisjoner av kulturell interesse. Det jobbes konkret med hvordan reiselivet kan ta i bruk, bevarer og formidler kulturarven gjennom kompetansehevingstiltak og kunnskapsdeling. Dette krever tett samarbeid og dialog mellom reiseliv, kulturminneforvaltning og eiere og formidlere av kulturminner samt lokalbefolkningen.

7.2 Sterkere regionnivå med nye oppgaver

Som en følge av regionreformen skal regionalt folkevalgt nivå gi en strategisk retning til samfunnsutvikling, mobilisere privat sektor, kulturliv og lokalsamfunn, samordne og koordinere offentlig innsats og virkemiddelbruk. For at det regionale nivået skal styrkes som samfunnsutvikler, og for at oppgavene skal legges til lavest mulig effektivt nivå, vil flere av oppgavene som i dag tilligger Riksantikvaren bli overført til regionalforvaltningen. Dette skal bidra til å styrke kulturarvens potensiale som ressurs for god samfunnsutvikling (Meld. St.22 (2015–2016)). I praksis betyr dette at en rekke førstelinjeoppgaver som i dag ligger hos Riksantikvaren overføres til de nye regionene, blant annet miljøoppgaver som har et regionalpolitisk handlingsrom. Forhåpentligvis vil dette tilføre regionnivået nye stillingsressurser, men det er også behov for å bygge opp ny kompetanse. Dette kan bidra

til at regionalt nivå får en mulighet til en mer målrettet innsats og får en større verktøykasse for å koble kulturminnene til annet utviklingsarbeid.

Med Troms og Finnmark som en region kan det være formålstjenlig med geografisk avgrensede satsinger som tar utgangspunkt i et område med felles historiske minner. En videreføring av kulturminnesatsingen i Varangerområdet med nye aktører og bredere deltakelse både geografisk og innholdsmessig med kobling til flere næringsaktører og frivillig sektor, kan være en vei å gå.

Regionreformen forutsetter også at virkemiddelapparatet blir bedre samordnet; både i sine strategier og planer, men også i bruk av virkemidler. Dette krever sterkere koordinering og samarbeid, og utfordrer de tradisjonelle sektoriserede måtene å arbeide på. Her ligger en mulighet til å utvikle større sektorovergripende satsinger. Kulturminner må i større grad ses i sammenheng med andre sektorer og ses på som en ressurs for disse. Det kan for eksempel være utdanning, oppvekst, integrering og folkehelsearbeid. Kanskje gir dette også muligheter for å institusjonalisere langsiktige satsinger i faste strukturer. En annen mulighet ligger i at regionalt nivå kan bidra til å løfte vår region til å bli en del av en større nasjonal satsing med flere finansiører.

På tross av at Vardø Restored har hatt en omfattende formidlingsvirksomhet er resultatene lite kjent i det regionale rommet. Det er liten kunnskap ellers i Varangerområdet og Finnmark om prosjektets lokalsamfunnseffekter og måte å jobbe på for å skape engasjement. Uten slik kjennskap vil det ikke oppstå noen smitteeffekter utad. Det er også lite kjent at bred verdiskaping ofte handler om samspillseffekter mellom ulike former for verdiskaping. Kunnskapen om prosjektets resultater er ikke bare relevant for de som jobber med kulturminner og formidling, men kan være nyttige som metoder for alt arbeid med sektorovergripende samfunnsutvikling og skape synergier mellom offentlig sektor, engasjerte innbyggere, frivillig sektor og næringsliv. Det er behov for at kunnskapen løftes opp på et regionalt nivå slik at den kan deles og gi overføringsverdi for andre og inspirere.

Referanser

Borch, O. J. og Førde, A. A. (2010) Innovative bygder – en introduksjon. I Innovative bygdemiljø. Ildsjeler og nyskappingsarbeid. Bergen, Fagbokforlaget

Holm, Arne (2016) Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen. NIBR-rapport 2016:7.

Klima- og miljødepartementet (2014) Rundskriv T-1/14. Tilskotsordninger for 2015

Finnmark fylkeskommune og Sametinget (2017) Regional plan for kulturminner og kulturmiljø 2017-2027.

Førde, Anniken, Toril Ringholm (2012) Planlegging for lokal utvikling, kreativitet og forankring I: Utdfordringer for norsk planlegging. Cappelen Damm høyskoleforlaget, Kristiansand.

MENON (2017a) Kulturminnefondets samfunnsnytte. Menon-publikasjon 42/2017

MENON (2017b) Verdien av kulturarv. Menon-publikasjon nr. 72/2017

NIKU (2013) Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge. Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i nord

Magnussen, T., Sjøfting, E., Brandtzæg, B., Haukeland, P. (2011) Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Nordlandsforskning rapport nr. 5/2011

Meld. St.22 (2015-2016) Nye folkevalgte regioner – rolle, struktur og oppgaver.

Nygaard, Vigdis, Christen Ness, Ivar Lie, Inge Berg Nilssen (2009) Flytting og bofasthet i Finnmark. Norut Alta rapport 2009:9.

Nygaard, Vigdis, Toril Ringholm, Stig Karlstad, Elisabeth Angel (2008) "Pakkeløsning for kystkrisen?" Evaluering av ekstraordinære midler til 11 Finnmarkskommuner. Norut Alta Rapport 2008:10

Nygaard, Vigdis, Ivar Lie, Stig Karlstad (2010) En analyse av små, usikre eller stagnerende boligmarkeder, Norut Alta rapport 2010:13

Riksantikvaren (2011) Kulturminner i bruk - verdi, vekst og vern. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 – 2010. Sluttrapport fra Riksantikvaren.

Riksantikvaren (2015) Kulturarvens samfunnsnytte – verdiskapingsarbeidet 2012-2015.

Ringholm, Toril, Nils Aarsæther, Vigdis Nygaard, Per Selle (2009) Kommunen som samfunnsutvikler, Norut Tromsø rapport nr 8/2009

Rønning, Lars (2010) Samfunnsentreprenørskap som initiering av lokal næringsutvikling.

Sverdrup, Sidsel (2001) Evaluering. Faser, design og gjennomføring. Fagbokforlaget

Schmidt, Lene, Gundersen, Frantz, Guttu, Jon (2007) Fargerikt samfunn i et arktisk klima. En studie av steds- og næringsutvikling i Vardø, NIBR 2007

Stam, E. & Bosma, N. (2015) Growing entrepreneurial economies: Entrepreneurship and regional development, in: T. Baker & F. Welter (Eds) The Routledge Companion to Entrepreneurship, pp. 325– 340 (London: Routledge).

Teigen, H. og D.J. Lønning (2010): Kunnskap for stadutvikling. Utviklingsrelevante norske bidrag i perioden 1999 – 2009.

Vestby, Guri Mette, Frants Gundersen og Ragnhild Skogheim (2014) Ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid. NIBR-rapport 2014:2.

